

Muške vještice: muškarci kao optuženici u progonima vještica u ranome novom vijeku

Pekarić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:426709>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-06**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Studij Povijesti i Pedagogije

Petra Pekarić

**Muške vještice: muškarci kao optuženici u progonima vještica u
ranome novom vijeku**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Studij Povijesti i Pedagogije

Petra Pekarić

**Muške vještice: muškarci kao optuženici u progonima vještica u
ranome novom vijeku**

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje povijesti,
znanstvena grana hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 30.4.2024.

Petra Pekaric, 0122230670

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

Jedna od najzanimljivijih, ali i najmisterioznijih pojava u ljudskoj prošlosti, svakako je vjerovanje u postojanje magije i vještica, odnosno čarobnjaka. Diljem svijeta postoje ljudi koji i dalje vjeruju kako vještice uzrokuju određene normalne prirodne nepogode. U ranom srednjem vijeku Katolička Crkva je bila blaga u svom postupanju s čarobnjacima i vješticama. Svećenici su velikim dijelom bili slabo obrazovani i vjerovali su da nepogode i nesreće ne mogu doći same od sebe. Papinstvo u 12. stoljeću odlučuje razviti ustanovu koja je zadužena za progon heretika, odnosno Inkviziciju. Jedan od glavnih pokretača progona vještica bilo je izdavanje knjige *Malj za vještice*, autora Sprengera i Kramera, koji su napisali knjigu o tome kako bi bilo potrebno progoniti vještice te kako to uspješno raditi i koja pravila slijediti. Jedna od najstrašnijih, ali i najbitnijih predodžbi vezanih uz djelovanje vještica jest sabat, odnosno sastanak s Đavlom. Naime, vjerovalo se kako vještica, bila ona muškarac ili žena, mora sklopiti pakt s Đavlom i pristati na sve uvjete, nakon čega su se na tajnim sastancima svi prisutni pokoravali Đavlu i prepuštali seksu. Što se tiče zemalja u kojima je bilo najviše progona, pri vrhu popisa nalaze se zemlje njemačkoga govornog područja, kao i Engleska, Nizozemska, Švicarska. Muškarci koji su bili optuživani za zločin vještičarenja uglavnom su bili u srodstvu s osumnjičenim ili već osuđenim ženskim vješticama, ali se ne može tvrditi kako su optuživani samo ti muškarci. Muške vještice su uglavnom bili pastiri, klerici i kovači te su pripadali srednjoj klasi i imali obitelj. Muškarci su većinom bili optuživani u skandinavskim zemljama i na Islandu, a vremenom će se pojaviti i koncept vukodlaka u Finskoj, s kojim će se početi povezivati muške vještice. Masovni progoni počinju u 15. stoljeću, ali svoj zamah doživljavaju u 16. stoljeću, ne bi li tijekom 18. stoljeća počeli opadati, a u konačnici i potpuno nestali.

Ključne riječi: magija, inkvizicija, muške vještice, čarobnjaci, sabat, maleficij, vještice

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O magiji	3
3. Inkvizicija i hereza.....	4
3.1. Inkvizicija u Španjolskoj.....	8
3.2. Inkvizicija u Italiji.....	9
4. Pojam vještice i društveni kontekst	10
5. Geografska rasprostranjenost progona vještica	11
6. Malleus maleficarum	13
7. Ugovor s đavlom	18
7.1. Djelovanje vještica.....	18
7.2. Izgled vještica	19
7.3. Sabat.....	20
7.4. Dominacija žena među optuženicima za vještičarenje	21
8. Muškarci kao žrtve progona vještica	22
9. Primjeri i studije slučaja osuđenih muških vještica.....	24
10. Procedura suđenja vješticama	29
11. Terminologija procesa i sprave za mučenje.....	32
11.1. Završetak suđenja ili procesa	34
12. Kraj progona	34
13. Zaključak.....	36
14. Literatura.....	38
15. Prilozi.....	42
15.1. Popis priloga	48

1. Uvod

Jedna od najzanimljivijih i najmisterioznijih pojava u ljudskoj prošlosti, a još uvijek podosta neistražena, veže se uz navodno postojanje vještica te njihov progon. U predodžbama brojnih naroda mogu se pronaći vjerovanja u nerazjašnjene, tajanstvene sile, koje čarobnjaku ili nekom drugom mistiku daju moć da postiže uspjehe koji daleko prelaze prirodne sposobnosti svakog čovjeka. Progoni vještica zasigurno su jedna od najmračnijih pojava koje se mogu pronaći u ljudskoj povijesti. Smatralo se da normalne, prirodne nepogode kao što su poplava, glad i suša uzrokuju vještice uz pomoć demona. Od sredine 15. stoljeća inkvizicijski progoni vještica zahvaćaju postupno sve zemlje zapadne kršćanske Europe. Progoni vještica zahvatili su Belgiju, Englesku, Italiju, Island, Francusku, Njemačku, Španjolsku, Švicarsku, Škotsku, pa čak i dijelove Sjeverne Amerike. Smatra se da je veliki europski progon vještica otpočeo u 15. stoljeću, a kulminirao u 16. stoljeću. Progoni u 17. i 18. stoljeću se šire na sve dijelove Europe. Tijekom ranomodernog razdoblja europske povijesti deseci tisuća osoba, većinom žena, optuženo je za zločin vještičarenja. Otprilike polovica tih pojedinaca bivaju pogubljeni. Suđenja su bila veoma neujednačena, vremenski i geografski. Otprilike 60% optuženih je procesuirano između 1560. i 1630. godine.

Rad je podijeljen na 15 poglavlja, uključujući popis literature. Nakon uvodnog prvog poglavlja, drugo poglavlje donosi informacije o fenomenu magije. Treće poglavlje odnosi se na inkviziciju i herezu te objašnjava ta dva pojma, kako su oni povezani te koja je bila ishodišna točka tih dviju pojava. Iduće poglavlje će govoriti o društvenom kontekstu, kao i samom podrijetlu vještica. U narednim poglavljima bit će riječi o tome kako je izgledala stereotipna slika vještica, gdje su se sastajali s vragom i kako se potpisivao ugovor. Jedno cijelo poglavlje ovog rada posvećeno je djelu *Malj za vještice* s obzirom da je ono utjecalo na proširivanje ideja o zločinima vješticama, a onda i na proširivanje progona. Središnji dio ovog rada posvećen je muškarcima i njima kao vješticama, a prikazat će se niz studija slučaja diljem Europe, ne bi li se dobila kompletnija slika. Također, bit će riječi o samoj terminologiji procesa i objasniti će se neke od sprava za mučenje i metode koje su se koristile. Predzadnje poglavlje donosi bolji uvid u to što je dovelo do kraja progona, a rad završava zaključkom.

Cilj ovog diplomskog rada jest prikazati što se događalo s muškarcima koji su bili optuženi za vještičarenje, kojem društvenom sloju su pripadali, čime su se bavili te kako je dolazilo do njihovog prijavljivanja vlastima za spomenuti zločin. S obzirom da se u literaturi uglavnom spominju žene vještice, pojedini znanstvenici su željeli istražiti što je bilo s muškarcima i u

kojim dijelovima Europe su oni najviše bili optuživani. U skladu s time, važno je istaknuti kako se u hrvatskoj historiografiji gotovo uopće ne obrađuje tema muškaraca i muških vještica, većinom samo u kratkim crtama. Cilj rada je i ukazati na to kako se, kada je riječ o vješticama, muškarce nikako ne smije zanemariti ili isključiti, već se i njima treba pridati određena pažnja, kako bi se dobila što kompletnija slika o progonu vještica.

Tijekom pisanja ovog diplomskog rada od velike je pomoći bila knjiga *Male witches in early modern Europe* autora Lare Apps i Andrewa Gowa, kao i knjiga Briana Levacka *The witch-hunt in early modern Europe* te neizostavan *Malj za vještice* autora Heinricha Kramera Institorisa i Jakoba Sprengera, koji je bio jedan od poticaja za širenje progona vještica.

2. O magiji

Vjerovanje u postojanje pojedinaca koji su uz korištenje tajanstvenih, natprirodnih sila mogli postići učinke koji nadmašuju ljudske prirodne sposobnosti mogli su se naći već u prvim i najstarijim razdobljima čovjekove prošlosti. Vjeruje se kako se, među ostalim, magijom bave čarobnjaci. Sam pojam čarobnjaštva je tijekom vremena prolazio kroz određene promjene, ali uvijek se radilo o podjeli na dvije vrste: korisno i štetno čarobnjaštvo. Kako i sam naziv kaže, dobro čarobnjaštvo označava ono čarobnjaštvo u kojemu su ljudi mogli ostvariti neku korist, kao što je izlječenje od bolesti ili predskazivanje konačnog rezultata bitke, a štetno je čarobnjaštvo rezultiralo nanošenjem štete ljudima i njihovim dobrima.¹ Sve religije naučavaju da postoje različita duhovna, nadljudska bića, tj. takva bića koja po svojim fizičkim i duševnim svojstvima znatno nadmašuju čovjeka. Religija se prema čarobnjaštvu odnosi negativno i zahtijeva da ga se sankcionira, a ovakav stav najčešće dolazi do izražaja kod monoteističkih religija.² Te su religije oduvijek smatrale da se čarobnjačka moć stječe posredstvom veze čovjeka sa zlim duhovima, odnosno demonima. Drugim riječima, monoteističke religije smatraju da je s čarobnjaštvom uvijek spojeno i obožavanje demona, odnosno idolopoklonstvo.³ Prema naučavanju kršćanske teologije, koje se formiralo već u najranija vremena postojanja kršćanstva, demonima su se nazivali zli duhovi koji su isprva bili anđeli te su kasnije kažnjeni zbog toga što su htjeli biti u jednakosti s Bogom. Za vrijeme vladanja cara Hadrijana (117. - 138.) stvorila se pravna terminologija usmjerena na zlo čarobnjaštvo koje od tada počinje nositi naziv *magia* te se u skladu s tim zli čarobnjak naziva *magus*.⁴ Nadalje, politeističke religije zauzimaju prema čarobnjaštvu drukčiji stav, jer one ne poznaju jedno božanstvo koje bi zahtijevalo da se samo njega ekskluzivno obožava. One same njeguju čarobnjaštvo, naročito proricanje budućnosti u svrhe države i njihovi svećenici stalno komuniciraju sa duhovnim svijetom posredstvom kojega jedino oni mogu obavljati povjerenu čarobnjačku zadaću.⁵

Kroz cijelu ljudsku povijest magija se očituje posredstvom posebno odabраниh pojedinaca između prirodnih i nadnaravnih sila. Ti su se posrednici nalazili u različitim oblicima i nosili

¹ Vladimir Bayer, *Ugovor s đavlom* (Zagreb: Informator, 1982), 19.

² Isto, 20.

³ Isto, 21.

⁴ Kosana Jovanović i Julija Trstenjak, „Incantatrix, fattucchiera, višćica, čarobnica, vražarica, čarnica - percepcija vještica u srednjemu i ranome novom vijeku“, *Croatia Christiana periodica*, Vol. 42, No. 81 (2018), 55-80. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://hrcak.srce.hr/index.php/217685>.

⁵ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 21.

nazive kao što su vračevi, šamani, proroci, sveci, mistici, mudraci, čarobnjaci, vješci i vještice.⁶ Čarobnjaštvo je opća pojava i ne može se govoriti o nekoj domovini čarobnjaštva ili o tome da je čarobnjaštvo došlo u Europu s Istoka i tome slično. Utvrđena je činjenica da su neki narodi odigrali u tom smislu vodeću ulogu.⁷ Takva dva naroda su Kaldejci i Medijci, koji su uživali velik ugled, te su pojedinci iz tih naroda putovali svijetom i bavili se čarolijama. Štetna je magija prouzročila razne nesreće i nanijela štete ljudima, pa je činjenje zla i nepravde korištenjem magije, maleficij, bio glavni element narodnog pojma vještica u kršćanskoj teologiji. Maleficij označava nanošenje štete magičnim moćima i postao je jedan od središnjih elemenata poimanja zločina vještica.⁸ Izraz vještica dolazi od starih engleskih riječi *wicca* - vještac i *wicce* - vještica. Za prve žene označene kao vještice se mislilo da upotrebljavaju čarolije i stupaju u kontakt s duhovima kako bi od njih dobile pomoć i ostvarile promjene. Smatra se kako postoje tri vrste vještica: jedne mogu prouzrokovati štetu, ali nemaju sposobnost liječenja; druge liječe, ali one ne mogu činiti štetu jer su s Vragom potpisale poseban ugovor; treće mogu i liječiti i nanositi štetu. S tim u vezi, vještice su postale krivci za sve one bolesti za koje nije bio poznat uzrok, a svim je bolestima bilo jednako da su pogodile osobu iznenada te se nisu mogle nikako objasniti. A ukoliko bi se dogodilo da bi ih netko htio obraniti, to bi završilo tako da bi i taj netko bio optužen za vračanje.⁹

3. Inkvizicija i hereza

U ranom srednjem vijeku vlasti pod utjecajem Katoličke Crkve bile su poprilično blage kada se radilo o čarobnjacima i čarobnjaštvu. Moguće je navesti nekoliko razloga zašto je to bilo tako. Naime, po dolasku germanskih plemena na područje Zapadnog Rimskog Carstva i širenja kršćanstva u zemlje koje se nikada nisu nalazile unutar samoga carstva, vlasti pod utjecajem Crkve su se jako trudile širiti religiju, pokrstiti sve one poganske narode i potisnuti sva poganska vjerovanja koja su bila zastupljena između velikog broja ljudi u periodu stvaranja srednjovjekovnih kraljevstava.¹⁰ Treba reći kako se pojam inkvizicije usko veže uz progon nevjernika, to jest heretika. Inkvizicija je naziv za niz Crkvenih pravosudnih institucija koja je nastala s ciljem iskorjenjivanja hereze. Može se reći kako je inkvizicija označila početak progona heretika. Postojale su različite vrste inkvizicije, a sve su bile osnovane sa ciljem

⁶ Zoran Čiča, *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2002), 23.

⁷ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 22.

⁸ Isto, 189.

⁹ Isto, 190.

¹⁰ Michael D. Bailey., *Historical dictionary of witchcraft* (Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc 2003), 20-22.

suočavanja i rješavanja hereze.¹¹ Hereza je pojam koji dolazi od grčke riječi *hairesis* i označava krivovjerje, a definira se kao naučavanje, tj. stav koji se razlikuje od određene teološke škole ili razmišljanja. Uglavnom se koristi u religiji kao učenje koje je suprotno od službenog vjerovanja ili prihvaćenih normi većine u nekom određenom sustavu ili vjeroispovijesti.¹² Također, čarobnjaštvo se, osim s herezom, identificiralo i s otpadništvom od vjere, odnosno apostazijom. Treba reći kako su hereze vrlo rijetko izravno napadale Crkvu kao instituciju. Većinski su za hereze pokretač bila moralna načela kršćanske vjere, a u velikoj su mjeri prvi heretici bili poticani željom za vraćanjem izvornom odnosu i potpuno čistome zajedničkom životu Krista i svih njegovih apostola.¹³ U kršćanstvu hereza označava općeniti naziv za krivovjerje i naučavanje koje je protivno vjerskim dogmama. U teologiji se razlikuje formalna hereza te materijalna hereza. Formalna hereza je ona u kojoj osoba dobrovoljno pristaje uz krivu vjeru, dok je materijalna pristajanje uz krivovjerje bez osobne krivnje. Nadalje, svaka se optužba smatrala dokazom, a sa samim dokazima i optužbama optuženik nije bio upoznat i nije znao kako se može braniti.¹⁴

Važno je za istaknuti kako je 1252. godine papa Inocent IV. (1195. – 1254.) (Prilog 1.) odobrio mučenje kao metodu iznude priznanja. Papa izdaje bulu *Ad extirpanda*, putem koje upućuje svjetovne vlasti da bi se u procesima koji budu vođeni protiv heretika trebali služiti torturom.¹⁵ Tim postupkom će u Europi početi razdoblje velike neovisnosti i surovosti crkvenih i svjetovnih sudova. Još je i u 9. stoljeću na snazi bilo načelo koje je nalagalo crkvenim dostojanstvenicima da je zabranjeno proliti krv, s obzirom na to da se prolijevanje krvi mačem ili bilo kojim drugim sredstvom proglašavalo nekršćanskim. Metode inkvizicijskog mučenja prolijevanja krvi svedene su na minimum, ali se zbog toga odlučilo osmisliti razne druge metode fizičkog mučenja, koje je uključivalo slamanje prstiju ili rastezanje udova.¹⁶ Svjedočanstva preživjelih su pokazala da su se ljudi opirali mučenju koliko god su to mogli, ali vidljive su psihološke posljedice mučenja. Dobrovoljna priznanja u slučajevima teških kažnjivih djela bila su rijetka pojava, a uglavnom se uvijek radilo o iznuđenom priznanju. Ukoliko je okrivljena osoba sve priznala na torturi, nakon 24 sata ga se ponovno moralo pitati ostaje li pri svojem priznanju zbog toga što se priznanje s torture smatralo nevaljanim ako ga

¹¹Brian P. Levack, *The witch-hunt in early modern Europe* (New York: Longman, 1995), 232.

¹² „Hereza”, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren, 14. 3. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hereza>.

¹³ Draženko Tomić, *Inkvizicija: nastanak, razvoj i povijesno značenje* (Zagreb: Tevizija, 2004), 18.

¹⁴ „Hereza”, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren, 14. 3. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hereza>.

¹⁵ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 102.

¹⁶ Michael Baigent i Richard Leigh, *Inkvizicija* (Zagreb: Stari grad, 2002), 83.

se nije potvrdilo. Ukoliko bi okrivljena osoba opovrgnula svoje ranije dano priznanje, opet bi se upotrijebila tortura. Postoji mišljenje kako je u Europi likvidirano oko 60 000 navodnih vještica tijekom novog vijeka, od čega su većinski broj žrtava činile žene sa sele, sluškinje i izrazito siromašne žene.¹⁷

Manihejska hereza dobila je naziv po Perzijancu Maniju koji je utemeljio novu religiju kombinacijom elemenata zoroastrizma s elementima kršćanstva te različitim religijskim pokretima i budističkim segmentima.¹⁸ To naučavanje polazi od toga da su prisutna dva principa – princip Dobra i princip Zla koji se nalaze u ravnopravnom odnosu. Neomanihejci su poznati i kao albigenzi, patareni, bogumili, a opće ime za njih je bilo katari. Riječ *katar* na grčkom znači "čisti", a taj su naziv koristili jer su smatrali da je bitna potreba održavanja čistoće pred Bogom.¹⁹ Kada je riječ o albigenzima, to su bili heretici na jugu Francuske koji su dobili ime po gradu Albi gdje im je bilo središte. Oni su okarakterizirali svijet kao bojno polje u kojemu se dobro nalazi u borbi protiv zla. Doživjeli su velik uspjeh jer su uspjeli postići veću čistoću od one koju je imalo službeno svećenstvo. Čak je 1208. godine papa Inocent III. (1161. – 1216.) protiv njih odlučio pokrenuti križarski rat. Njihova su naučavanja bila izrazito slična manihejskim te se može reći kako je između njih postojao kontinuirani slijed. Katari su u drugom dijelu 12. stoljeća bili najzastupljeniji u Južnoj Francuskoj, sjevernoj Italiji i na cijelom Balkanskom poluotoku, za koje su neki smatrali da je tamo njihovo glavno utočište.²⁰

Za to vrijeme se u Francuskoj pojavljuje nova hereza: Valdenzi, koji su nosili ime po lyonskom trgovcu Petru Valdesu, a poznati su i pod nazivom lyonski siromasi. Valdes je bio imućni trgovac iz Lyona koji je cijelo svoje bogatstvo i imetak podijelio siromasima i odlučio živjeti kao prosjak i propovjednik.²¹ Valdenška se hereza brzo proširila od Aragonije do Češke, a po teorijskim značajkama nije imala ništa zajedničko s katarizmom. Valdenzi su bili stava da se treba okrenuti samo onim svećenicima koji žive siromašnim životom poput apostola, a da evanđelje mogu naučavati svi, uključujući i žene, a ne isključivo crkveni svećenici.²² Katarska i valdenška hereza bile su glavne hereze s kojima se crkva obračunavala krajem 12. stoljeća i u 13. stoljeću. Valdenzi su tražili da ih Crkva prizna, ali to nisu uspjeli ostvariti. Postali su meta inkvizicijskih progona: stoljećima su proganjani, ali nikad nisu posve iskorijenjeni.²³

¹⁷ Isto, 83.

¹⁸ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 92.

¹⁹ Draženko Tomić, *Inkvizicija: nastanak, razvoj i povijesno značenje* (Zagreb: Teovizija, 2004), 28.

²⁰ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 95.

²¹ Baigent i Leigh, *Inkvizicija*, 34.

²² Bayer, *Ugovor s đavlom*, 95.

²³ Hubert Jedin, *Velika povijest crkve. Srednjovjekovna crkva* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993), 256.

Stav Crkve prema čarobnjaštvu je stoljećima bio poprilično nedefiniran. Svećenici su većinski bili slabo obrazovani, posebice u seoskim sredinama te su rijetko napuštali područja iz kojih su sami potekli.²⁴ Dijelili su mišljenje s lokalnim stanovništvom da vještice zaista postoje i da, na primjer, seoska starica ima moć i znanje kako uništiti usjeve, izazvati bolesti i tajanstvene smrti ljudi i stoke. Crkva je do 13. stoljeća zauzimala negativan stav prema nasilnoj iznudi priznanja, s obzirom da je takvo priznanje smatrano nevjerodostojnim.²⁵ To se mišljenje poštivalo sve dok se nisu krenule pojavljivati hereze i heretici. Papinstvo je tada razvilo ustanovu koja je bila zadužena za borbu i progone heretika - Inkviziciju. Smatralo se da su vještice i čarobnjaci najgori heretici. Pape i članovi crkvenih ustanova smatrali su da prijeti velika opasnost, pa je potreba da se hereza iskorijeni i pobijedi od teologa očekivala ozbiljan rad.²⁶ Inkvizicija je trebala iskorijeniti sva vjerovanja i običaje koja su bila protivna Rimskoj crkvi. Tada se čarobnjacima i njihovim suđenjima počinju baviti inkvizitori, odnosno od pape izaslani suci koji su bili zaduženi za suzbijanje hereze. Inkvizitor je naziv za osobu koja je imala zadatak voditi krivični postupak Inkvizicije te je njega obično papa slao na neko područje kako bi osudio krivovjerce.²⁷ Bili su nadležni suditi samo u slučajevima hereze i odmetništva od vjere. Formiranje ustanove za suzbijanje inkvizicije označio je početak sustavnog progona heretika posredstvom crkvenog pravosuđa. Dužnost inkvizitora bila je presuditi najgorim hereticima isključenjem iz Crkve.²⁸

Kao što je rečeno ranije, prije 13. stoljeća Katolička Crkva se načelno protivila smrtnoj kazni. Međutim, kako je rasla opasnost od hereze, Crkva postupno počinje misliti kako je državna vlast ne samo ovlaštena, nego je i dužna heretike kažnjavati smrću. U trenutku kada bi crkveni sud nekoga prozvao heretikom, nije ga mogao kazniti smrću, ali je imao mogućnost izručiti ga svjetovnoj vlasti koja ga je kaznila tom kaznom. Svjetovna je vlast heretika uvijek poslušno spalila, najčešće isti dan kada joj je bio predan.²⁹

Na samom početku 13. stoljeća, kada se papinska moć nalazi na vrhuncu, Crkva formira dva nova reda za borbu protiv hereza u Europi. To su dominikanski red (*ordo praedicatorum*) i franjevački red (*ordo fratrum minorum*).³⁰ Smatra se kako je Dominic de Guzman (1171. – 1221.) (Prilog 2.), koji je osnovao Dominikanski red 1207. godine, ujedno bio i prvi inkvizitor.

²⁴ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 18.

²⁵ Isto, 69.

²⁶ Jedin, *Velika povijest crkve, Srednjovjekovna crkva*, 255.

²⁷ Hrvoje Petrić, „Inkvizicija”, *Meridijani*, God. IX. (2002./2003.), broj 67, 60-62.

²⁸ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 99.

²⁹ Isto, 113.

³⁰ Isto, 35.

Papa Grgur IX. je 1233. godine izdao bulu kojom je dominikancima povjerio poseban zadatak iskorjenjivanja hereze.³¹ Papinska je bula ovlastila dominikanske inkvizitore za osuđivanje heretika bez mogućnosti priziva. S vremenom je Crkva ostvarila svoj cilj da svu herezu u čitavoj Europi svjetovne vlasti moraju kazniti smrću, i to najčešće spaljivanjem. Zadaća biskupa je bila kazniti heretike u svojim nadležnim biskupijama (po crkvenom pravu). Crkveni kazneni postupak koji je do tada bio vođen od strane redovitih crkvenih sudaca morao je slijediti određena pravila, koja su trebala osigurati pravedno suđenje. Inkvizitori su donijeli odluku da za njih vrijede neka druga pravila jer je hereza za njih bila *crimen exceptum*, odnosno izuzetan zločin, kod kojega je bilo omogućeno ne postupati po pravilima sudskog procesa.³² Posebna pravila i stroga kazna trebali su biti jamstvo za što detaljnije suđenje jer je ishod najčešće bio smrt. Crkveno je pravo nalagalo da sudac okrivljeniku mora reći ime onoga tko ga je prijavio i imena svjedoka koji su pozvani, a inkvizicija se tih pravila nije držala. Naime, za suđenje za herezu ta su se imena držala u tajnosti i okrivljeniku je bilo onemogućeno braniti se od anonimnih svjedoka. Onima koji su bili osumnjičeni za herezu bio je dodijeljen rok od obično 15 do 30 dana, kako bi se u tom razdoblju predali. Ako bi se optuženi predali u navedenom roku, dobili bi blažu kaznu sličnu pokori, no morali su otkriti imena i pojedinosti o drugim hereticima koje bi poznavali. Ukoliko okrivljenik prvi put odgovara zbog hereze, njegova sudbina ovisila je o tome je li se pokajao i bio voljan odreći se hereze. Ukoliko se pokaje, može dobiti kaznu doživotne tamnice ili nošenje pokojničkog križa i vršenje hodočašća.³³

3.1. Inkvizicija u Španjolskoj

Općenito se može razlikovati nekoliko vrsta inkvizicije, no postojalo ih je još na lokalnim razinama. Tu se navodi primjer Mletačke inkvizicije koja je bila potpuno neovisna od Rima i dosta blaža gledano s aspekta progona zbog magije. Tu se primarno misli na biskupsku, papinsku (rimsku) i španjolsku inkviziciju. Italija i Španjolska su jedine zemlje u kojima je postojala inkvizicija kao velike i birokratske organizacije koje su vršile nadzor rada inkvizicijskih sudova. Krajem 12. stoljeća je inkvizicija u Španjolskoj, Italiji i Njemačkoj stekla ogromnu moć, dok u Engleskoj i Skandinaviji nikada nije doživjela toliki procvat jer se

³¹ Tomić, *Inkvizicija: nastanak, razvoj i povijesno značenje*, 37.

³² Bayer, *Ugovor s đavlom*, 101.

³³ Isto, 101.

zakonodavstvo u tim zemljama nije fokusiralo na rimsko pravo.³⁴ U mnogim je zemljama došlo do prestanka djelovanja crkvene inkvizicije, ali ju je postupak svjetovnih sudova nadživio. Iako se inkvizicija najčešće povezuje sa Španjolskom, tamo je počela dosta kasno i doživjela intenzivan razvoj prije toga. Stalni sudovi španjolske inkvizicije bili su u mjestima: Toledo, Cordoba, Corte (Madrid), Murcia, Valladolid, Granada, Llerena, Cuenca, Sevilla, Santiago (Galicija), Logrono i Jaen pod krunom Kastilje, te u mjestima Zaragoza, Valencia, Barcelona i Mallorca pod krunom Aragona (Prilog 3).³⁵ Papa 1483. godine izdaje bulu kojom formira organizaciju pod nazivom Consejo de la General y Suprema Inquisicion (Vijeće opće i vrhovne inkvizicije), skraćeno u La Suprema, koja je bila nadležna za sva pitanja vezana uz vjeru. Zahtijevalo se da predsjednik La Supreme mora imati svu kontrolu nad imenovanjem i otpuštanjem određenih inkvizitora. Španjolska je inkvizicija koristila gotovo identične propise i metode kao i papinska inkvizicija te su se i u njoj kao i u drugim zemljama ljudi mogli njome koristiti kako bi se osvetili ili uklonili svoje suparnike, budući da su svi mogli tužiti sve osobe.³⁶

Papa je 1482. godine imenovao sedmoricu dominikanskih inkvizitora među kojima se nalazio i Tomas de Torquemada (1420. – 1498.) (Prilog 4.) koji je u povijesti Inkvizicije poznat kao jedan od njezinih najsirovijih predstavnika. Zadobio je moć i utjecaj te je uskoro cijela Španjolska bila pod njegovim utjecajem. U Španjolskoj se progonilo Židove, muslimane i kršćane poput protestanata, koji su bili optuženi zbog krivovjersva i moralno neprihvaćenih običaja.³⁷ Često se znalo dogoditi da su inkvizitori zloupotrebljavali svoj položaj na razne načine, uključujući i proganjanje onih krivo optuženih za herezu. Kraj inkvizicije u Španjolskoj dolazi 1808. godine kada francuska vojska okupira Španjolsku te Napoleon 4. prosinca stiže u Madrid i izdaje dekret kojim staje na kraj inkviziciji i zapljenjuje svu imovinu, koja joj je oduzeta.³⁸

3.2. Inkvizicija u Italiji

Snažan je utjecaj na crkvena gledišta o čarobnjaštvu, kao i na europsko kazneno pravo, imalo čarobnjaštvo u starom Rimu. Renesansa je razvila potpuno nov pogled koji je dugoročno onemogućio da se na području Italije širi paranoja vezana uz vještice. Veličala je magiju i

³⁴ Pavao Krmptić, „Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarnom pravu Dubrovačke Republike”, *Pravnik : časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40 (2006), br. 83: 86.

³⁵ Lea, Henry Charles, *A History of the Inquisition of Spain; vol. 1* (New York: The Macmillan Company, 1906), 157.

³⁶ Isto, 181.

³⁷ Emil Lucka, *Torquemeada i inkvizicija u Španjolskoj* (Zagreb: Novo pokoljenje, 1951), 7.

³⁸ Isto, 8.

isticala moć ljudskog roda pri korištenju natprirodnih sila. Car Fridrik I. (1122. - 1190.) i papa Lucije III. (1097. – 1185.) dekretom *Ad abolendam*, objavljenim 4. studenog 1184. godine određuju da svaki biskup mora postaviti i imenovati po jednog svećenika koji će biti zadužen za pokretanje postupka protiv krivovjeraca u svom crkvenom djelokrugu. Sva imovina i dobra koju su ti ljudi imali bilo im je oduzeto, dok bi njihovim nasljednicima (čak i u drugoj generaciji) bilo zabranjeno uključivanje u bilo kakvu javnu službu. Pojava koja je svakako dodatno doprinijela širenju raznih okultnih vjerovanja i praksi jest razdoblje klimatskih, demografskih, društveno-političkih ali i kulturnih kriza koje su uzdrmale čitavu Europu, pa i talijanske prostore.³⁹

U 14. stoljeću ljudi koji su zatvarani i privođeni zbog optužbi za vještice navode se kao oni koji upražnjavaju *maleficium*. Zanimljivo je i važno za spomenuti da u tom razdoblju nisu žene te koje većinski dominiraju u optužbama za *maleficium*, već dapače, riječ je o velikome broju muškaraca, koji često dolaze iz viših slojeva, pa čak i onih crkvenih, te se *maleficium* u više slučajeva poistovjećuje sa željom ostvarivanja neke vrste političkog utjecaja, gdje se takvom praksom koristilo ne bi li se riješilo neprijatelja. Izravne optužbe za zazivanje vruga pojavljuju se u Italiji sredinom 14. stoljeća i to prvo na području Toskane, gdje 1350. godine počinje proces usmjeren na liječnika Francesca de Carmignana, koji je doveden pred inkvizicijski sud u Firenci, ali kasnije biva oslobođen jer su sve optužbe bile neosnovane. Ovoga su liječnika također optužili da je posjedovao knjige koje tematiziraju zazivanje demona, što će postati još jedan motiv koji će se povezivati s onim optuženicima za vještice koji su bili pripadnici malo obrazovanih krugova.⁴⁰

4. Pojam vještice i društveni kontekst

Prema narodnom uvjerenju, vještica je žena (vištica, coprnica, štriga) - u manjoj mjeri muškarac vještac (coprnjak, višćun, štrigon) - koja ima čarobne moći koje joj koriste kako bi nanijela zlo drugim ljudima ili životinjama. Nazivi vištica, coprnica, štriga, višćun, coprnjak i štrigon su oblici koji su zabilježeni u hrvatskim izvorima o progonima vještica. Smatralo se da je vještica ona žena koja je *mora*, odnosno rođena u posteljici ili pak ona koja bi sklopila ugovor s Vragom.⁴¹

³⁹ Isto, 63.

⁴⁰ Isto, 66.

⁴¹ „Vještica“, *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 5. 3. 2024.,

Optužbe za vješticharenje dopustile su pripadnicima ranomodernog europskog društva načine za rješavanje sukoba između sebe i ljudi s kojima su imali konflikt.⁴² Progona vještica pomogli su im u objašnjavanju nesreća koje su se počele događati u njihovom svakodnevnom životu. U utvrđivanju društvenog konteksta europskog lova na vještice povjesničari se suočavaju s brojnim problemima. Prvi jest svakako nedostatak informacija u vezi sa životima i aktivnostima onih koji su bili optuženi za čarobnjaštvo i oni koji su optuživali. U vremenu progona vještica, obiteljski život se transformirao i nove vrijednosti su se proklamirale.⁴³ A svakako da su ove promjene pridonijele općem raspoloženju tjeskobe oko lova na vještice. Čini se kako je velika većina vještica dolazila iz malih poljoprivrednih sela koja su bila dio seljačkog gospodarstva. Obično se vješticharenje na selu dijeli na dvije grupe seoskog života: snagu praznovjernih vjerovanja među neobrazovanog i konzervativnog seljaštva te malobrojnost tih zajednica. Zna se kako su magijska vjerovanja zaživjela u onim zajednicama gdje su ljudi povezani i gdje se svi poznaju.⁴⁴

Iako je neosporna činjenica da je velika većina ranonovovjekovnih europskih vještica optuživano na selu, pojava optužbi za vještice i kazneni progona u gradovima ranomodernog Europe nikako se ne smiju zanemariti. Neki od najvećih i najpoznatijih lova na vještice dogodili su se u urbanoj sredini, posebice u Trieru, Würzburgu i Bambergu. U evidenciji tamošnjih sudskih procesa navodi se kako su brojne optužene osobe dovođene iz sela u gradove na suđenja, ali svakako da je i veliki broj optuženih dolazio upravo iz gradova.⁴⁵

5. Geografska rasprostranjenost progona vještica

Kada se radi o zemljama u kojima je došlo do najvišeg broja progona, svakako su zemlje njemačkoga govornog područja pri vrhu popisa. Naime, zemlje njemačkoga govornog područja su bile izvorišna točka reformacije i zemlje u kojima je procesuirano otprilike 16 500 osoba. Njemačka je bila zemlja koja je najviše bila pogođena katoličko-protestantskim ratovima. Nadalje, većina sudskih progona i priznanja vezanih za vješticharenje u Europi bile su koncentrirane u samo nekoliko zemalja.⁴⁶ Gotovo 75% svih progona odvijali su se u Njemačkoj, Francuskoj, Švicarskoj, Engleskoj i Nizozemskoj. S druge strane, Španjolska, Italija, Portugal

⁴² Brian P. Levack, *The witch-hunt in early modern Europe* (New York: Longman, 1995), 134.

⁴³ Isto, 134.

⁴⁴ Isto, 137.

⁴⁵ Isto, 137.

⁴⁶ Peter T. Leeson, „Witch trials”, *The Economic Journal*, vol. 128 (2017): 104.

i Irska, zemlje koje su bile gotovo posve katoličke, doživjele su puno manje progona vještica. Suđenja vješticama počela su opadati otprilike 1650. godine kada je donesen Westfalski mir koji je označio početak moderne ere. Bitno je za istaknuti kako je u državama gdje je postojala veći broj katolika, bio manji broj progona.⁴⁷

Najveći progoni u zemljama njemačkoga govornog područja dogodili su se u Elektoratu u Trieru (Prilog 5.) krajem 16. stoljeća. Kako su povijesni zapisi rijetki, možemo samo temeljiti pretpostavke o broju žrtava i spolu odnose se na one zapise koji su dostupni.⁴⁸ Visok udio progonjenih u Salzburgu bili su muškarci. Suđenja vješticama u Austriji nastavila su se sredinom 18. stoljeća kada ih je carica Marija Terezija (1717. – 1780.) zaustavila. U većini austrijskih nasljednih zemalja muškarci su bili češće optuženi za vještčarenje nego na drugim teritorijima. U Gornjoj Austriji više od tri četvrtine optuženih za vještčarenje bili su muškarci. Dok su u Koruškoj većina progonjenih bili muškarci, suprotan je bio slučaj u bliskoj pokrajini Vorarlbergu. Iako se mogu opisati kao alpski teritoriji od Štajerske do Franche-Comtéa općenito kao regije s relativno visokim udjelom progona muškaraca, to se ne odnosi na sve regije na ovim teritorijima. Donja i Gornja Austrija ponovno pokazuju da se katolicizam ne može jednostavno izjednačiti s masovnim progonima. Progoni vještica kulminirali su u ovome području 1590-ih, 1630-ih i 1650-ih godina. Već 1560. godine prije relativno blagog progona došlo je do povećanja broja suđenja za vještčarenje.

U kalvinističkim pokrajinama Lippe i Nassau brojke pokazuju da je vještčarstvo najsnažnije povezano sa ženskim spolom. Veći broj progona muškaraca očita je ne samo u nesekularnim katoličkim teritorijima ali i u brojnim sekularnim katoličkim regijama. Razmjerno niske razine nalaze se prvenstveno u protestantskim područjima.

Kada je riječ o Holsteinu (Prilog 6.), njemačkoj regiji, ondje se mogu razlikovati dvije skupine: primarne i sporedne muške vještice. Prve su optužene početkom progona, a potonji su bili žrtve prijave tijekom trenutnih suđenja ili su bili uvučeni u proces nakon završetka suđenja. Navedene dvije skupine vrijede za Holstein, ali ne i za druge teritorije. U serijskim saslušanjima koja su se odvijala u Bambergu i Würzburgu nije moguće identificirati početno suđenje. Osnovna skupina primarnih muških vještica u ranomodernom društvu Holsteina nalazila se unutar samoga naroda. Ovi su ljudi prakticirali širok spektar magijskih rituala, astrologije i biljni lijek za dobrobit svojih kupaca. Prakticirali su svoje umijeće kao sekundarnu

⁴⁷ Isto, 105.

⁴⁸ Rolf Schulte, *Man as witch: Male Witches in Central Europe* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009), 46, 52, 85, 160.

struku ili zanat.⁴⁹ Vlasti su počele u 16. stoljeću određivati kazne za raširenu praksu nuđenja pomoći koristeći bajanje ili rituale. U Holsteinu, kao i u drugim regijama, stočari u optužbama za vještičarenje i postotak te profesije među optuženim muškarcima bio je nesrazmjerno visok. Osim stočarstvom, kovači su se bavili i medicinom te su bili na glasu kao vrsni iscjelitelji.⁵⁰ U Holsteinu se smatralo da je njihova nadležnost strogo ograničena na liječenje od konja. Nadalje, sekundarne muške vještice činile su daleko heterogeniju skupinu i činila je oko 40% svih progonjenih muškaraca. Skupina je bila izrazito heterogena s obzirom na dob i profesiju. Optuženi muškarci bili su u dobi od 22 do 60 godina i bavili su se različitim zanimanjima: krčmari, kmetovi, stočari, kovači. S dva izuzetka, svi optuženi imali su jednu zajedničku stvar: kao potpuno zavisni seljaci vezani za posjede svojih gospodara svi su pripadali najnižim društvenim slojevima, iako je status pojedinaca unutar ove klase varirao. Manje od polovice tih sekundarnih muških vještica bivalo je optuženo zbog žena koje su bile proglašene vješticama. Manje od polovice tih sekundarnih vještica bilo je blisko povezano s primarnom ženskom vješticom ili su bile uključene u suđenja vezana uz obitelj.⁵¹

6. *Malleus maleficarum*

Kada je riječ o progonu vještica i inkviziciji, bitno je spomenuti knjigu koja je imala veliki, ako ne i najveći utjecaj na suđenje i progone vješticama. Naime, drugom polovinom 15. stoljeća u Njemačkoj je sa svojim inkvizitorskim radom krenuo dominikanac i teolog Heinrich Kramer Institoris (1430. – 1505.) (Prilog 7.). Već iduće godine, 1481., s njim se udružuje i Jakob Sprenger (1436. – 1495.), također dominikanac.⁵² Od svojeg prvog izdanja, knjiga se pripisuje obojici, ali s vremenom je došlo do konsenzusa da je Kramer glavni autor. Naime, navodi se kako postoje indicije da je Sprenger u maloj mjeri ili nimalo sudjelovao u pisanju knjige.⁵³ U prvih šest godina (1481. - 1486.) u njihovoj je biskupiji spaljeno čak 48 vještica. Doživjeli su snažan otpor svećenstva, laika i svjetovnih vlasti. Oni su tvrdili kako nemaju papinu potvrdu za provođenje takvih progona i suđenja.⁵⁴ U skladu s tim, njih su se dvojica odlučili obratiti za pomoć papi Inocentu VIII., kako bi im on potvrdio ovlasti. Papinom potvrdnom odlukom je 5. prosinca 1484. godine stvorena jedna od najgorih i najomraženijih bula ikad nastalih u

⁴⁹ Isto, 202.

⁵⁰ Isto, 204.

⁵¹ Isto, 204.

⁵² Heinrich Institoris i Jakob Sprenger, *Malleus maleficarum: malj koji ubija vještice* (Zagreb: Stari grad, 2006), 9.

⁵³ Bailey, *Historical dictionary of witchcraft*, 88-89.

⁵⁴ Isto, 88.

Katoličkoj Crkvi, bula *Žarko želeći*. To je bila potvrda, točnije dozvola, njihova inkvizitorskoga rada, ali ne i pismena potvrda da se crkvene vlasti slažu s tekstem *Malleusa*. S tim u vezi, autori donose odluku o pisanju iznimnoga djela kojim će dokazivati opravdanje i potrebu za progonom vještica uz detaljne upute svim kolegama inkvizitorima o cjelokupnom procesu. Ne može se izostaviti mogućnost da je Kramer određene dijelove, brojke i potpise izmijenio ili lažirao.⁵⁵ Bit *Malleusa* je bila razviti što gore i mrže viđenje vještica koje će kod prosječnog srednjovjekovnog čovjeka izazvati histeriju i strah, samim tim i opravdanje za progone vještica. Naime, sva ona ponašanja žena koje Institoris i Sprenger nisu bili u stanju objasniti na racionalan i logičan način usmjerili su na vještice i njihove vradžbine.⁵⁶

Malleus maleficarum podijeljen je na tri dijela. U prvom se navode tri bitne stavke, biti čarobnjaštva i magije: vragu, vještici (čarobnjaku) i božjem odobrenju. U njemu se mogu pronaći podaci o tome mogu li vještice imati djecu, što je razlog porasta čarobnjačkih djela, o tome jesu li vještice u mogućnosti pretvoriti ljude u životinje i na koji način se može ubiti dijete. Sve nečasne duše trebaju biti kažnjene za svoja zlodjela.⁵⁷ Također, pisci *Malleusa* smatraju kako demoni svojim znanjem i posredništvom čarobnjaštva zaista proizvode štetne posljedice, ali da samo uz pomoć neke sile mogu stvoriti neki oblik, stvaran ili izmišljen te ne mogu nanijeti štetu bez pomoći nekakve vanjske sile. *Malleus* predstavlja preveliku zanesenost vješticama koja prijeto sankcioniranjem svih koji ne misle kao oni te mizoginiju jer se sada fokus prebacuje na žene. Prvo poglavlje donosi načine kako demoni pomoću vještica napadaju nedužne te da u stvarnosti vrag češće napada zle nego dobre, jer su oni skloniji iskušenjima. Vrag je uporan u svojim nastojanjima da zavede one kreposne i bogobožne, posebice među djevicama i djevojkama.⁵⁸ Također, velika se pažnja pridaje seksualnom odnosu s vragom, kome su navodno podložnije žene nego muškarci, jer u sebi imaju visoku razinu seksualne žudnje koja ih na to potiče. Treba spomenuti i to kako je za pisce *Malleusa* žena bila kriva za sve, a osim izrazito lijepih žena u opasnosti su bile i babice, koje se optuživalo za djecu umrlu na porodu. Također, smatralo se da su djeca koja su bila tjelesno ili duševno manjkava ili bolesna ureknuta od strane vještica.⁵⁹ S obzirom da su pisci *Malleusa* krivili ženu za sve, treba reći i to kako su smatrali da je zla žena sklonija sumnjanju u vjeru, pri čemu se puno brže odriče vjere, što je početak čarobnjaštva. Čarobnjaci, koji su u narodu nazivani vješticama, imaju to

⁵⁵ Hans Peter Broedel, *The malleus maleficarum and the construction of witchcraft theology and popular belief* (Manchester; New York: Manchester University Press, 2003), 19.

⁵⁶ Isto, 19.

⁵⁷ Institoris i Sprenger, *Malleus maleficarum: malj koji ubija vještice*, 9.

⁵⁸ Isto, 165.

⁵⁹ Jules Michelet, *Vještica* (Zagreb: Slovo, 2002), 139.

ime zbog svojih prijestupa. To su svi oni koji Božjim pristankom manipuliraju ljudima koji su izgubili vjeru u Boga i svojim zlodjelima, te bez posebnih napitaka ili otrova izazivaju smrt ljudi.⁶⁰ Autori naglašavaju kako vještice nisu u stanju same izazvati štetne posljedice, već samo i jedino uz pomoć vruga te da demoni djeluju na čovjekov um i njegovu slobodnu volju. Veliki dio ovoga djela usmjeren je prema mržnji prema ženama. Autori pišu o tome kako je žena nužno zlo i kazna te kućna opasnost. Žena je ugodna šteta i zlo prirode naslikano lijepim bojama.⁶¹ Žene su, navodno, po svojoj prirodi povodljivije i lakše primaju prijedloge bestjelesnog duha. Također, s obzirom da su povodljive, sklonije su i sumnjati u vjeru, a samim tim i odreći je se.

Drugi dio bavi se pitanjima morala i ponašanja te iznosi načine potpisivanja ugovora s vragom koje razlikujemo po metodama kojima će vještice obavljati svoje opačine. Autori ističu da se razlikuju tri vrste vještica - prve nanose štetu, druge liječe, a treće imaju sposobnost nanošenja štete i liječenja te ih to ujedno čini najmoćnijom vrstom od sve tri jer imaju moć izazvati nevrjeme, neplodnost ljudi ili njihovu smrt. Svim je vješticama zajedničko da mogu spolno općiti s demonima.⁶² S obzirom da je demonu u interesu onečistiti potomke, s vješticom spolno opći na najsvetije dane u godini, kao što su Božić, Uskrs ili Duhovi. Kada odlaze na svoje noćne sastanke (Prilog 8.), najčešće metlu premažu mašću koja se pripravlja po posebnim uputama. Što se tiče sklapanja ugovora s Đavlom, moguće je ugovoriti na dva načina. Prvi se odnosi na svečanost polaganja zavjeta, a drugi je potpuno privatn, pa je u vještičju družbu moguće ući bilo kad.

Privatni je ugovor moguće sklopiti na razne načine, ponekad će vrag pristupiti određenim muškarcima i ženama koji se nalaze u svjetovnoj ili tjelesnoj nevolji, obećava im da će im ispuniti svaku želju i pomoći im ukoliko pristanu na njegove uvjete. Polaganje prisege Đavlu uključivalo je potpuno ili djelomično odricanje od vjere. Vještice u svojim priznanjima često navode kako ih demoni neprestano ohrabruju na zlodjela, tako da su često prisiljene raditi puno više od onoga što žele.⁶³

Iako je za djela koja čine vještice donekle moguće reći da su čudesna, neka su čuda ipak natprirodna, neka neprirodna, a neka nadnaravna. Natprirodna su kada se ne mogu usporediti ni sa čime što se nalazi u prirodi, a neprirodna su kada su u opreci sa samim tijekom prirode,

⁶⁰ Institoris i Sprenger, *Malleus maleficarum: malj koji ubija vještice*, 23.

⁶¹ Isto, 66-67.

⁶² Isto, 159.

⁶³ Isto, 163, 202, 222..

ali ne nadilaze njezine granice. Također, demoni su u stanju sami od sebe stvoriti bolesti i poremećaje, a to čine svojom urođenom moći, koja nadmašuje bilo koju tjelesnu moć. Demone posebno veseli navoditi vještice na zlodjela jer tako nanosi veću uvredu Bogu, s obzirom da mu oduzima vlast. Odricanje vjere je najveći i najstrašniji zločin.

Što se tiče obitelji vještica, za kćeri vještica se uvijek mislilo da su slijedile učenja svojih majki, i vjerovalo se da su sva vještičja djeca zaražena. Vještice radi ugovora sklopljenog s đavlom, iza sebe trebaju ostaviti nasljednika i jasno mu predati sve tajne svog umijeća, kako bi mogle ostvariti obećano, odnosno povećati broj vještica.⁶⁴ Navodi se kako nijedna čarolija ne može u potpunosti nestati bez korištenja pomoći demona, a to se može ukloniti samo ljudskom, demonskom ili Božanskom moći. Također, navodi se kako, iako među ženama ima znatno više vještica nego među muškarcima, muškarci su češće žrtve začaranosti od žena.

U posljednjem, odnosno trećem dijelu knjige, autori navode načine izricanja presude optuženima. Inkvizitori se ne bi smjeli zamarati proricanjem i vračevima, dokle god nisu heretici.⁶⁵ Također, spominju kako sve one koje se nazivaju vješticama, moraju biti i pogubljene. Optužena žena se može proglasiti nevinom i osloboditi, pri čemu postoji mogućnost saznavanja da je žrtva klevete, ili se na temelju njezina dobrog ugleda, smatra legitimnim podvrgnuti je mučenju i ispitivanju, ili ju teretiti snažnom sumnjom za herezu, ili se u isto vrijeme javno sugerira za zločin vještičarenja i sumnjiči ju se za herezu, ili je u potpunosti priznala svoja zlodjela i pokajala se.

Sljedeći način donošenja presude primjenjuje se kada se poslije završetka rasprave o temeljima optužbe, uz pomoć stručnih pravnika, zaključi da je optužena ili optuženi samo žrtva javne klevete u nekom selu, gradu ili provinciji. Ako je tako, optužena ili optuženi neće biti osuđeni niti na temelju činjeničnog dokaza, ni osobnog priznanja, niti izjava zakonitih svjedoka. Idući način proglašenja presude usmjerava se na slučaj kada se nakon pozornog razmatranja valjanosti postupka, uz savjetovanje stručnih osoba, ustanovi da u iskazima osobe postoji puno nelogičnosti, ili da postoji dovoljno dokaza da bude ispitana i mučena. Ako nakon završetka takvog ispitivanja ne prizna svoju krivnju, bit će proglašena nevinom. Ukoliko sudac bude uvjeren da optužena skriva istinu, nakon što bi prošlo određeno vrijeme držanja u neizvjesnosti, opetovano pomičući dan ispitivanja, tada ju je potrebno ispitati, ali isključivo koristeći blage tehnike mučenja i bez krvi, jer se vjerovalo kako su ispitivanja pod velikim mukama znala biti

⁶⁴ Isto, 228.

⁶⁵ Isto, 310, 385.

neučinkovita. Bilo kako bilo, zakon nalaže da je konačna presuda, koja je izrečena bez poštivanja pravila zakona i zakonskog postupanja, prema zakonu nevaljana. Navode kako, da bi se pokrenuo postupak, mora se podići privatna optužba za zločin hereze ili koja bi se odnosila na zločin hereze ili osiguravanje zaštite za heretike te bi tužitelj prilagao dokaze i potpuno prihvatio odgovornost talionske kazne, ako bi se dogodilo da ne uspije dokazati određenu optužbu. Optuženi mora ili priznati ili opovrgnuti zločin, koji treba potvrditi neki dokaz, činjenica ili svjedočenje neke osobe. Nakon što vještica izjavi i prizna da je prouzrokovala štetu ljudima i životinjama, sudac je treba pitati koliko je često imala spolni odnos s demonom i kada se prvi put odrekla vjere.⁶⁶

U knjizi se navodi kako se vješticama treba suditi sukladno prirodi njihova zločina, to se odnosi na sve one koji uklanjaju čarolije superiornim sredstvima, služeći se pomoći demona. Onima koji takvima odluče pružiti zaštitu ili ometati pravosudne vlasti u postupku protiv njih, podložni su zaštitnici heretika.⁶⁷ Ukoliko optužena osobu prizna svoja zlodjela i od Crkve zamoli oprost, tada će se prema njoj postupati u skladu s kanonom *Ad abolendam*, odnosno postupit će se prema njoj kao prema heretiku koji je priznao svoju krivnju, ali se odlučio pokajati. Navodi se kako su neki ljudi ljudi mekog srca i slabog duha te da će pod mukama potvrditi i priznati sve, bila to istina ili laž.⁶⁸

Malleus je dugo vremena uživao status jednog od najbitnijih djela o čarobnjaštvu nastalog u srednjem i ranom novom vijeku i postao je jedan od najbitnijih izvora za proučavanje navedene teme. U godinama koje će uslijediti nakon izdavanja *Malleusa* broj osoba optuženih za vještičarstvo se naglo povećao. Nema dvojbe da je knjiga bila vrlo utjecajna, bivajući tiskana puno puta tijekom 15., 16. i 17. stoljeća. U skladu s tim, treba reći kako demonološka literatura najvjerojatnije ne bi doživjela takav uspjeh da se nije izumio tisak.⁶⁹ Tisak je bio važan pokretač širenja potpuno nove slike vještica ne samo posredstvom demonološke literature, već i preko novina i tiskovina. Mnogobrojni autori demonološke literature i zagovornici vjerovanja i progona vještica nalazili su se na sveučilištima gdje su djelovali kao profesori prava, teologije i medicine.⁷⁰

⁶⁶ Isto, 143.

⁶⁷ Isto, 435.

⁶⁸ Isto, 436.

⁶⁹ Lyndal Roper, *Witchcraft and the western imagination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 131.

⁷⁰ Isto, 131.

7. Ugovor s đavlom

U vještichju družbu moglo se ući po završetku sklapanja ugovora s vragom (Prilog 9.), a mogu se razlikovati dvije vrste ugovora. Prvi ugovor, koji je ujedno i svečani čin, izvršava se kada se vještice sastanu utvrđenog dana na tajnom sastanku, na kojemu im se vrag ukaže u ljudskome obliku, pozivajući ih na vjernost, a on će im zauzvrat darovati sreću i dug život. Dakle, službeni ugovor s vragom mogao se sklopiti samo na tajnom sastanku vještica kojem je nazočio i vrag, u ljudskom ili životinjskom obliku. Vrag je od osobe koja želi stupiti u vještichju družbu zahtijevao da se odrekne kršćanske vjere, Boga, Djevice Marije i svetih sakramenata, po završetku čega bi mu bespogovorno predala svoju dušu i tijelo i obećala da će pokušati dovesti pod njegovu vlast što veći broj ljudi.⁷¹ Treba svakako spomenuti i to da, s obzirom da je velik broj optuženih žena bila potpuno nepismena, vrag s njima nije imao mogućnost pismenog sklapanja pakta, već ih je morao obilježavati pečatom kao znak potpisanog sporazuma. Ti pečati na tijelu vještice mogli su biti različiti, ali najčešće su bili madeži ili bradavice. Uočavali su se po tome što je na tom mjestu vještica bila potpuno imuna na bol i to mjesto nije moglo krvariti.⁷²

7.1. Djelovanje vještica

Vještice su bile idealni krivci za razne bolesti i nedaće čiji se uzrok nije mogao razjasniti, a zajedničko su imali to da bi bolesti pogodile osobu odjednom i iznenada, zadržale se neko vrijeme i nisu se mogle nikako objasniti. Maleficij je direktno pogađao ljude, bilo da je riječ o njima, o njihovim obiteljima ili stvarima.⁷³ Jedan od najčešćih, ali i najgorih oblika maleficija bilo je izazivanje bolesti, pa posljedično i smrti ljudima i životinjama. Vještice se teretilo za nanošenje brojnih ozljeda i bolesti koje se nisu mogle opravdati nekim poznatim uzrokom, osobito ako je prije bolesti prethodila neka vrsta sukoba između žrtve i osobe za koju se mislilo da je vještica.⁷⁴

Međuovisnost magije i vremenskih prilika prisutna je od davnih vremena.⁷⁵ Vrijeme i klima predstavljali su veliku važnost za poljoprivredu, zbog čega su ljudi pokušali utjecati na meteorološke prilike i kontrolirati ih. Vjerovalo se kako oluja, hladna ljeta, poplave, vjetar,

⁷¹ Institoris i Sprenger, *Malleus maleficarum: malj koji ubija vještice*, 236.

⁷² Isto, 236.

⁷³ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 19.

⁷⁴ Isto, 19.

⁷⁵ Richard M. Golden, *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition* (Denver, ABC Clio, 2006), 767.

tuča i snijeg mogu biti uvjeti koje su vještice mogle izazvati svojim čarobnim moćima. S obzirom na to da je tuča uništavala plodove i usjeve na cijelom području, nikada nije isključivo jedna osoba bila pogođena tom nesrećom, već svi oni koji tamo žive. U Europi su temperature bile niže od očekivanih i često je padao snijeg, te je jednostavno bilo potrebno optužiti vještice za malo ledeno doba. Loše i nepoželjne vremenske prilike smatrale su se urotom cijele vještice grupe.⁷⁶

Vještice koje izazivaju maleficij i osobe koje su njime zahvaćene pripadaju istoj društvenoj skupini te je maleficij moguće promatrati s aspekta društvenoga fenomena i jednog od načina iskazivanja lokalnih sukoba, mržnje i zlobe. Sve su vještice bile u suradnji i dosluhu s vragom te mu pomagale ostvariti njegov plan, odnosno razoriti svijet i čovječanstvo. Ipak, do 15. stoljeća se čarobnjaštvo smatralo odvojenom pojavom, koju prakticiraju tek pojedinci, a tek se kasnije počelo vjerovati da su vještice dio tajne družine u kojoj su svi članovi međusobno povezani.⁷⁷

7.2. Izgled vještica

Stereotipna slika vještice bila je sljedeća: ima uznemirujući izgled, veliki uvrnuti nos, smrknete obrve, ispupčenu bradu i oči. Iako se obično misli kako se optuživalo samo starije žene, treba reći kako je najvjerojatnije objašnjenje to da su vještice osumnjičene za vještičarenje mnogo godina prije nego što im je bilo suđeno na sudu. Smatra se kako vještica tijekom dana živi kao i svi obični ljudi, a noću nanosi posebnu, tzv. vještičju mast koja joj pomaže da na metli odleti na susret s ostalim vješticama koji se većinski odvija na posebnim mjestima.⁷⁸ Najčešće se ti sastanci održavaju na raskrižjima, brdima u šumi, pod krošnjama drveća. Što se tiče masti, ona je bila veoma važna stvar za svaku vješticu. Naime, mast se pravila od tvari organskog podrijetla, a smatralo se da vještice pomoću te masti lete na sastanak s drugim vješticama. Kako je mast izrađena od biljnih tvari, smatralo se kako ima halucinacijski učinak koji vješticama omogućava i daje moć letenja.⁷⁹ Vještičja se mast pravila od različitih sastojaka, od ptičje krvi, trave, životinjskog sala, a negdje se navodi da su vještice uzele nerođeno dijete iz utrobe majke i skuhalo ga. Obično su to bile starije, vizualno neprivlačne žene čiji je izgled odstupao od općeprihvaćenih normi.⁸⁰ To su mogle biti i previše lijepe žene, na koje su druge žene bile

⁷⁶ Isto, 1187.

⁷⁷ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 132.

⁷⁸ Levack, *The Witch-hunt in early Modern Europe*, 20.

⁷⁹ Tomislav Hruškovec, *Đavlu zapisane. O vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj*. (Zagreb: Imprime, 1998), 10.

⁸⁰ Isto, 11.

ljubomorne te su ih zbog toga često optuživale za razne vradžbine. Naziv vještice ljudi su često davali ženama za koje su smatrali da su nemoralne, ženama koje su napravile pobačaj i koje nisu u braku ili pak ženama koje su imale spolni odnos s više partnera od kojih ni jedan nije htio sklopiti brak s njima. Narodna ih je predaja obilježila kao stare usidjelice i udovice koje vraćaju i bacaju uroke.⁸¹

7.3. Sabat

Sabat označava sve tajne i velike sastanke vještica na kojima je vrag vodio glavnu riječ. Na tim se sastancima odvijala inicijacija u vještičju zajednicu i ugovarao se dogovor s vragom. Smatra se kako je ideja o sabatu proizašla iz ranijih okupljanja heretika koji su se sastajali u najvećoj tajnosti s obzirom da su bili izvrgnuti velikim progonima. Sabat se odvijao noću, obično u noći s četvrtka na petak, i to posebno uoči najvažnijih crkvenih blagdana, kao što su Božić, Uskrs i Tijelovo. Mogli su letjeti na metli, štapu ili na kakvom drugom predmetu, a katkad su letjeli i na samom demonu. U sudskim spisima onoga vremena pisalo je da se heretici sastaju na unaprijed dogovorenom mjestu i na tim sastancima predsjedava demon.⁸² Demon ili vrag je najčešće imao oblik neke životinje, crnog mačka ili jarca. Stereotipna slika vještice uključivala je njezine spolne odnose s vragom ili demonima, a tu su predodžbu afirmirali skolastičari, osobito Toma Akvinski.⁸³

Najpogubnija i najgora predodžba koju je skolastika stvorila jest spolni odnos demona s ljudima. Iako je ta predodžba postojala i prije 13. stoljeća, skolastika ju je odlučila prihvatiti i detaljno analizirati te ju učiniti podobnom u sudskim procesima protiv vještica. Dakle, jedno od glavnih i najbitnijih karakteristika sabata bile su orgije. Autori koji proučavaju tematiku sabata govore kako se na tim sastancima odvijao veliki bal pod maskama nakon čega su se svi prepuštali najčudnijim izopačenim radnjama.⁸⁴ Spolno općenje s demonom praksa inkvizicije je uvrstila u svoj složeni pojam vještice, smatralo se da svaka vještica mora imati odnose s đavlom. Iako su demoni duhovi, mogli su se preobraziti u muško ili žensko tijelo i tako imati odnos i sa ženama i s muškarcima. Demon koji su upotrebljavali tijelo muškarca i općili sa ženama nosili su naziv *inkubi*, a demoni koji su u tijelu žene spolno općili s muškarcima, zvali su se *sukubi*. Skolastika je na taj način riješila pitanje tjelesnosti demona. Nakon što bi se

⁸¹ Isto, 11.

⁸² Bayer, *Ugovor s đavlom*, 111.

⁸³ Isto, 87.

⁸⁴ Zoran Čiča, *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica* (Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2002), 21.

sklopio ugovor, jedni i drugi preuzimaju određene obveze. Heretici su na tom sastanku gazili križ te davali poljubac pokornosti demonu ili vragu, nakon čega su se prepuštali seksu.⁸⁵

7.4. Dominacija žena među optuženicima za vještičarenje

Velik broj okrivljenih ili pogubljenih osoba kao vještice bile su žene. One su činile 80% ukupnog broja svih optuženih i likvidiranih vještica, ali ne treba se govoriti o progonu vještica kao o progonu žena.⁸⁶ Uglavnom su to bile udovice za koje se nitko nije mogao zauzeti. Optuženi su mogli biti stariji ljudi, siromasi, žene koje su izrađivale razne napitke od ljekovita bilja. Osumnjičeni su mogli biti bogati i siromašni, ugledni i neuki ljudi. Vještice se moglo optužiti za možebitno ubijanje pogledom, uništavanje žetve, namjerno izazivanje smrti stoke i slično. Nadalje, vještice bi se smatrale krivima ako bi tuča uništila plodove na poljima, ako krava nije davala mlijeko ili ako bi muškarac bio neplodan. Treba svakako spomenuti i to da je bila velika prisutnost i izmišljenih optužbi koje su velikim dijelom proizlazile iz podlosti, ljubomore ili ljutnje. Znale su biti optuživane jer su nekima predstavljale smetnju, primjerice muž koji je htio biti s drugom ženom, žena koja se htjela riješiti svoje konkurencije, muškarac koji je doživio odbijanje, protivnici i konkurencija u poslovnom smislu.⁸⁷ Žene su u vrlo velikoj mjeri, posebice u razdoblju od 15. do 17. stoljeća, kada je svijest o vještičarstvu izrazito povećana i takvih je suđenja bilo sve više, bile optuživane da su vještice jer su se zamjerile nekome od svojih poznanika ili susjeda, jer su bile dijelom nevjere ili je to bio jedan od načina rješavanja obiteljskih i međuljudskih odnosa, nesuglasica oko posjeda i sl. Vještice su svojim lošim ponašanjem prijetile suverenitetu zajednice i blagostanju svih njenih članova. Budući da se smatralo da su djelovale protiv svoje zajednice, sudjelujući u raznim lošim aktivnostima i nanoseći štetu susjedima, ljudi su bili prirodno skloni pribjeći vjerovanju da su vještice sve one žene koje su se ponašale nehumano i neprijateljski.⁸⁸ Svaljivanje krivnje i kažnjavanje vještica za nezgode koje su ih pogodile, ljudima je donosilo smirenje, osjećaj pravde i vjeru da se to više neće dogoditi. Smatralo se da žene pomoću čarobnjaštva izražavaju svoj bijes i agresiju. Žene se, u usporedbi s muškarcima, rijetko priklanjaju izravnoj agresiji te radije pribjegavaju

⁸⁵ Isto, 21.

⁸⁶ Valerie A. Kivelson, „Male Witches and Gendered Categories in Seventeenth-Century Russia”, *Cambridge University Press Comparative Studies in Society and History*, vol. 45 (2003): 606.

⁸⁷ Deniver Vukelić, „Utjecaj Katoličke crkve na svjetovne progone vještica u Zagrebu u ranom novom vijeku“, u *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 41 (2009): 201-208, pristup ostvaren 15. 3. 2024., <https://hrcak.srce.hr/49233>.

⁸⁸ Bailey, *Historical Dictionary of Witchcraft*, 87.

onoj prikrivenoj, dok muškarci svoj bijes izražavaju fizičkom borbom.⁸⁹ Ali, nikako ne treba zanemariti ni broj muškaraca koji je pogubljen jer su u pojedinim regijama prvenstveno oni bili ti koji su većinski bili optuženi. To se posebno odnosi na Skandinaviju i baltičko područje.⁹⁰

8. Muškarci kao žrtve progona vještica

Dok su žene smatrane moralno, mentalno i fizički manjkavijima od muškaraca, učeni ljudi i praktičari demonološkog diskursa cijenili su racionalnost, logiku, postojanost, religioznost i anatomiju muškaraca.⁹¹ Muške vještice povezivale su se uglavnom s muškom sa zanimanjem i intelektom, dok su žene svedene na razinu svojih tijela i seksualnost. Vještice i vještičarenje su se smatrali potpuno negativnima, kao suprotnost svemu dobrome. Na demonološkoj razini, samo su žene bile vještice jer su predstavljale negativni dio primarnih opreka kao što su dobro/zlo, red/nered, duša/tijelo, muško/žensko itd.⁹² Historiografsko mišljenje o muškoj vještici može se sažeti na sljedeći način: muške su vještice bile optužene u malom broju, a muškarci su bili optuživani uglavnom u krajevima gdje se vještičarstvo tretiralo prvenstveno kao krivovjerje, a ne kao maleficij.⁹³

Postotak ženskih vještica u većini Europe prema nekim procjenama premašuje brojku od 75%, ali nikako se muškarci ne smiju zanemariti. U Engleskoj, a posebice u Essexu, te u biskupiji Basel i grofoviji Namur (u današnjoj Belgiji), bilo je više od 90% progonjenih žena. Međutim, u najmanje četiri tadašnje zemlje ili pokrajine muškarci su činili većinu optuženih i progonjenih vještica. To su Normandija, Rusija, Estonija i Island, dok je u Finskoj omjer poprilično izjednačen. Bitno je za istaknuti Normandiju, koja je imala veći postotak muških vještica nego u bilo kojem drugom dijelu zapadne Europe, i u kojoj je tipična vještica bio muški pastir koji se bavio posebnom vrstom magije. Ove brojke onemogućuju odbacivanje muškaraca kao vještica i ne može se tvrditi da su optuživani samo oni muškarci koji su bili u rodu sa ženskim vješticama.⁹⁴

⁸⁹ Edward Bever, *The Realities of Witchcraft and Popular Magic in Early Modern Europe: Culture, Cognition, and Everyday Life* (New York: Macmillan Distribution Ltd, 2008), 53.

⁹⁰ Isto, 53.

⁹¹ Schulte, *Man as witch: Male witches in Central Europe*, 147.

⁹² Stuart Clark, *Thinking with demons* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 37.

⁹³ Lara Apps i Andrew Gow, *Male witches in early modern Europe* (Manchester: Manchester University Press, 2003), 43.

⁹⁴ Isto, 45.

Eichstätt, mala kneževska biskupija na rubu Bavarske, doživjela je relativno intenzivan niz progona vještica između 1590. i 1631. godine. Od uhićenih zbog vještičarenja u tom razdoblju bilo je samo oko 12 posto osumnjičenih muškaraca. Iako je ovaj broj poprilično nizak, nikako ga se ne smije zanemariti.⁹⁵ Uglavnom su ti muškarci bili oženjeni, srednje klase i srednjovječni, vezani za svoje seoske ili gradske zajednice profesijom, politikom ili obitelji. Gotovo sve muške vještice bile su u srodstvu s osumnjičenim ili osuđenim ženskim vješticama. Prije uhićenja i stavljanja na torturu njihovi su životi bili uzorni u smislu stereotipnih muških životnih priča.⁹⁶

Važno je za istaknuti da je velika većina vještica na području Normandije, Estonije i Islanda, bila muškarci. Temeljni problem s prethodnim tumačenjima muškaraca kao vještica jest da se to u demonološkoj literaturi tretiralo gotovo kao nemoguće.⁹⁷ U naslovu *Malleusa* treba ukazati na to da je riječ *maleficarum* imenica ženskog roda u množini, što bi moglo sugerirati da su autori, Kramer i Sprenger, vjerovali da se samo žene bave vještičarenjem. Isključivanje muških vještica iz historiografije o progonima vještica je rezultat činjenice da moderni znanstvenici u nekim slučajevima vide vješticu kao ženu i nisu spremni prepoznati muške vještice kao valjane povijesne subjekte iste važnosti kao ženske. Muške vještice nisu niti nebitne niti prijetnja, već su nužne komponente složene pojave progona vještica. Svako nastojanje da se pokuša razumjeti odnos između roda i vještičarenja, mora uzeti i muškarce u obzir, kako bi se dobila kompletnija slika o društvu u ranomodernoj Europi.⁹⁸

Istraživanja su pokazala kako su muškarci koji su bili optuživani uglavnom radili kao pastiri, kovači i klerici.⁹⁹ Pastiri su, prema tvrdnjama tadašnjih demonologa, najčešće krali hostiju kako bi mogli izvoditi magiju. Prije nego što se krene detaljnije govoriti o onim muškarcima koji su kršili muške norme ponašanja i djelovanja, za svaku pojedinu vješticu moramo sagledati i druge čimbenike: dob, društveni status, osobnost, kvalitetu društvenih odnosa s potencijalnim tužiteljima, odnos s drugim osumnjičenicima i sl.¹⁰⁰

Muškarci optuženi za vještičarenje obično su bili u srodstvu s osumnjičenima za te prijestupe. Povjesničari koji se bave vješticama možda su uzimali zdravo za gotovo da su vještice uglavnom žene, ali nisu tretirali vještičarenje kao spolno specifično. Optuživani muškarci su

⁹⁵ Alison Rowlands, *Witchcraft and masculinities in Early Modern Europe* (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009), 100.

⁹⁶ Isto, 100.

⁹⁷ Apps i Gow, *Male witches in early modern Europe*, 3.

⁹⁸ Isto, 6.

⁹⁹ Isto, 33.

¹⁰⁰ Rowlands, *Witchcraft and Masculinities in Early Modern Europe*, 18.

koristili magiju kako bi unaprijedili svoje položaje u politici. Šamani, kao posebna skupina muških zanimanja, i vještice predstavljaju suprotne polove u ljudskim društvima. Šamani mogu biti i destruktivni, ali njihova glavna funkcija jest bila zaštita i liječenje od bolesti.¹⁰¹ Istina je da su muške vještice u srednjoj Europi prakticirale magijske rituale, kao što to čine šamani, ali jedva da se spominje nešto tako dramatično kao izmijenjeno stanje svijesti ili izvantjelesno putovanje. Također, još jedna bitna pojava koja se susreće, jest pojava vjerovanja u vukodlake. Primjerice, vjerovanja u vukodlake pronalazimo u Finskoj gdje su optuživani bili uglavnom muškarci. Također, stereotipni čarobnjak u Finskoj u 16. stoljeću bio je muškarac, vjerojatno zahvaljujući finskoj narodnoj tradiciji i drevnoj religiji, u kojoj nadnaravne moći nisu bile povezane sa ženama nego s muškarcima.¹⁰²

9. Primjeri i studije slučaja osuđenih muških vještica

U literaturi nailazimo na nemali broj slučaja i primjera optuženih muških vještica, a u ovome će poglavlju biti naveden samo dio, ne bi li se dobio bolji uvid u to tko je sve od muškaraca bio optužen i kako je to izgledalo.

Na dvoru kralja Karla VI. od Francuske (1368. – 1422.) postojala su najmanje četiri čovjeka optužena za bavljenje čarobnjaštvom nakon što su tvrdili da mogu izliječiti kraljevu bolest magijom. Jedan je muškarac priznao da je prizivao demone i prakticirao rituale magije. Osuđen je i spaljen 1398. godine.¹⁰³

Nadalje, u kolovozu 1579. godine Richard Presmary i njegova supruga Joan optuženi su i osuđeni zbog ubojstva čaranjem. Zanimljivo je za spomenuti kako ovaj slučaj, kao i mnogi drugi ne govori ništa o tome tko je od dvoje supružnika prvi bio optužen.¹⁰⁴ Još jedan primjer slučaja dvoje supružnika jest onaj Wiliama i Margery Skelton, para iz Little Wakeringa koji je optužen i osuđen za ubojstvo vještičarenjem u ožujku 1573. godine. Vrlo se lako može zaključiti kako su muškarci bili osumnjičeni samo zbog povezanosti s njima.¹⁰⁵

Još jedan od optuženih muškaraca, John Samond iz Essex, također poznat i kao Smythe, Smith ili Salmon, prvi se pojavljuje u optužnicama Essex u srpnju 1560., tri godine prije nego je donesen statut vezan za vještice. Optužen je da je začarao Johna Grauntea, koji je preminuo

¹⁰¹ Schulte, *Man as witch: Male witches in Central Europe*, 255.

¹⁰² Isto, 255.

¹⁰³ Isto, 46.

¹⁰⁴ Apps i Gow, *Male witches in early modern Europe*, 48.

¹⁰⁵ Isto, 47.

28. svibnja 1560. i Bridger Pecoce, koja je umrla 29. kolovoza 1560. Samond se pojavljuje nekoliko puta u Essexu u sudskim spisima o vještičarenju, do 1587. godine kada je konačno optužen krivim i osuđen na kaznu vješanjem. U dokumentu se ne navodi nikakvo objašnjenje zašto ili kako je došlo do toga da je začarao svoje žrtve, ali je zanimljivo za navesti kako se on ovdje navodi kao običan čarobnjak.¹⁰⁶

Još jedan slučaj muške vještice vodi nas u Oberstdorf. Naime, Oberstdorf je okrug koji se nalazi u kneževskoj biskupiji Augsburg na jugozapadu Bavarske. Od 1587. do 1592. godine tamo je bilo jako puno suđenja vješticama, može se reći čak i najviše između Dunava i Alpa. Val proгона je započeo sa stočarom koji se zvao Chonrad Stoeckhlin iz Oberstdorfa, koji je optužio Annu Enzensbergerin da je vještica.¹⁰⁷ Njegova je optužba pokrenula čitav lanac suđenja koja su rezultirala smrću približno dvadeset i pet ljudi, uključujući i samog Stoeckhlina. Iako su bili optuženi i muškarci i žene tijekom ovog suđenja, svi oni koji su pogubljeni bile su žene, osim Stoeckhlina. Ovaj slučaj je važan s obzirom na to da je nekoliko žena spaljeno na lomači zbog riječi jednog muškarca, a oni muškarci koji su bili optuženi uspjeli su izbjeći smrt. Stoeckhlin, timaritelj konja, rođen je 1549. godine i uživao je značajan status u svojem mjestu. Njegov se posao smatrao najuglednijim u hijerarhiji stočara, s obzirom da su se konji smatrali prestižnim životinjama, čija je briga zahtijevala najveću pažnju i najviše kvalifikacije.¹⁰⁸

Kada je riječ o njegovomu privatnom životu, bio je oženjen i imao je sedmero djece. Nisu bili pretjerano bogati, ali su živjeli ugodno. U veljači 1578. godine Stoeckhlin i njegov prijatelj Jacob Walch, pastir volova, provode večer zajedno i razgovaraju o smrti i zagrobnome životu. Međusobno su se dogovorili da, koji god premine prvi, treba doći onom drugom i pokazati mu kako je u tom svijetu. Osam dana kasnije Walch iznenada umire. Nadalje, osam dana nakon smrti, Walchov duh pojavljuje se Stoeckhlinu dok je bio u šumi i govori mu da se pokaje za svoje grijehе. Godinu dana nakon toga, opet mu se ukazao duh u liku njegovog prijatelja, a Stoeckhlin je kasnije tijekom ispitivanja rekao da ga je posjetila osoba odjevena u bijelo s crvenim križem na čelu te da ga je on odveo na čudno i daleko mjesto. Stoeckhlinov duh, ili anđeo kako se navodi u izvorima, pojavio se nekoliko puta godišnje kako bi ga odveo na putovanje, odnosno *die Nachtschar*. Pastiri su služili kao veterinari, kao kovači i babice. Utvrdilo se da je 60-godišnja žena, Anna Enzensbergerin bila krivac. Vijeće je odlučilo da se Anna zadrži u zatvoru, a da se Stoeckhlina treba ispitati i pronaći krvnika koji bi znao tako

¹⁰⁶ Isto, 49.

¹⁰⁷ Isto, 52.

¹⁰⁸ Isto, 53.

postupati s ljudima. Stoeckhlin nije bio, prema standardima onoga vremena, vještica.¹⁰⁹ U svojem je svjedočenju rekao kako nije nikada letio s vješticama i da nije znao ništa o njihovu bijegu, ali se njegova priča previše dobro slagala s Anninom. On je kasnije priznao sve svoje optužbe i bio mučen, a sve je konačno završilo 23. siječnja 1587. godine kada je spaljen na lomači. Proveo je više od šest mjeseci u zatvoru i bio podvrgnut raznim mučenjima.¹¹⁰ Treba istaknuti kako u njegovom slučaju ne postoji ništa što bi ga izdvojilo od tisuća ostalih vještica koje su optužene, suđene i osuđivane u ranomodernoj Europi. S teorijske strane, on je predstavljao stereotipnu sliku vještice: prisustvovao je sabatu, letio na metli, imao spolni odnos s demonom te se odrekao Boga i sklopio pakt s Đavlom. Nadalje, bavio se štetnom magijom, a mogao se i preobraziti u životinju. Jedino što se nije uklapalo u stereotipnu sliku jest bilo to što on nije bio star, siromašan i marginalac, već prilično mlad muškarac s obitelji i skromnim životom. Stoeckhlin je bio neobičan unutar ovog konteksta, s obzirom da je bio muška vještica.¹¹¹

Nadalje, William Godfrey, poljoprivrednik u New Romneyu u Kentu, bio je optužen za vještičarenje 1617. godine. Njegovi su ga susjedi optuživali za razne maleficije, uključujući ubijanje janjadi i konja, ali i djece.¹¹² Godfreyjeva supruga i djeca nisu bili optuženi za vještičarenje, a slučaj protiv njega su odbacili. Njegov susjed, William Clarke, jednom ga je prilikom napao jer je mislio kako mu je ovaj začarao kobilu. Godfrey je bio uspješan poljoprivrednik i zemljoposjednik, te aktivni sudionik u građanskom životu i nikako nije odgovarao stereotipu o starijim i marginalnim pripadnicima društva.¹¹³

Još jedan slučaj koji treba spomenuti je slučaj muškarca Juniusa iz 1628. godine, koji je živio u gradu Bambergu u pokrajini Bavarskoj. Junius je bio optužen da je posjećivao skup vještica na izbornim saborima, gdje su zajedno jeli i pili. Junius je odbacio sve optužbe te rekao da nije napravio ništa loše. Ispitan je, mučen ali je odbio priznati bilo kakvu krivnju.¹¹⁴ Tvrдио je da nije zanijekao Boga niti bogohulio. Ovdje je zanimljivo to kako su se njegove priče razlikovale od one sa suđenja. Zapisničar sa suda je tvrdio da Junius nije osjećao bolove od vijaka, ali iz njegove priče (u pismu koje je pisao svojoj obitelji) saznaje se kako mu je bilo jako teško, da je krv šikljala na sve strane te da tjednima nije mogao koristiti ruke od boli. On je tvrdio da je

¹⁰⁹ Isto, 55.

¹¹⁰ Isto, 55.

¹¹¹ Isto, 55.

¹¹² Isto, 58.

¹¹³ Isto, 58.

¹¹⁴ Isto, 77.

bio nagovaran da prizna zločine koje je počinio, a on je rekao da jedino u čemu je pogriješio jest to što je uzeo hostiju. Smatra se kako je bio mučen te da je od straha rekao sve ono što nije istina. Bio je jedan od optuženih muškaraca koji je pogubljen 1628. U pismu svojoj kćeri piše o tome kako je nevin, ali da je mučen i da će ga ubiti. Juniusovo pismo pročitano je kao dokaz za nepravdu suđenja vješticama, tj. kao dokaz da su optuženi općenito priznali svoja zlodjela samo pod prisilom, osobito mučenjem. Ovo pismo je dokaz da su često oni koji su priznali svoja zlodjela bili prisiljeni na to.¹¹⁵

Još jedan zanimljiv slučaj jest onaj Nicholasa Stockdalea, čovjeka koji je živio u okrugu Norfolk u istočnoj Engleskoj, za kojega su seljaci tvrdili da je ubio Thomasa Skippona pomoću magije 1595., a 1602. uzrokovao smrt Mary Skippon i Margaret Headon. Mary Skippon, žena Williama Skippona rekla je da je začarao neke ovce.¹¹⁶ Ova studija slučaja je važna jer pokazuje kako su njega optužili muškarci. Muškarci u velikoj većini slučajeva čine većinu onih koji optužuju i pokreću optužbe. Stockdale je optužen jer je imao mnogo sukoba sa svojim muškim vršnjacima, koji su bili pripadnici srednje klase. Ovaj slučaj pokazao je da itekako muškarci mogu biti aktivni optuženici za vještičarenje, unutar muške zajednice koja je u svojoj srži bila veoma natjecateljska. Dakako da su suđenja bila proizvod seoskih sukoba, ali te su lokalne energije bile usmjerene aktivnostima dvaju tragača vještica - Matthewa Hopkinsa i Johna Stearnea.¹¹⁷

Još jedan zanimljiv slučaj u kojem se spominje i jedna djevojčica jest slučaj u udaljenom selu Courier u planinama Jura u Franche-Comtéu, gdje je živio Jacques Bocquet koji je bio optužen, 5. lipnja 1598. godine. Naime, osmogodišnja djevojčica Loyse Maillat je odjednom počela puzati na sve četiri, iskrivljenih usta. Tijelo joj se ukočilo do paralize, a za to je bila optužena Francoise Secretain, 58-godišnja žena koja je živjela sama u velikom siromaštvu u udaljenom selu u planinama Jura.¹¹⁸ Kada je Secretain saznala za optužbu, potražila je pomoć od prosjaka koji se zvao Jacques Bocquet, kojega je sudac opisao kao jednog od većih muških vještica toga vremena. Bocquet je savjetovao ženi da uzme kruh iz njezine kuće te da pokuša staviti nešto u hranu, ne bi li se dijete oporavilo. Izvori ne otkrivaju je li Secretain mogla uspjeti u tome, ali dijete se u ovoj fazi nije oporavilo. Secretain je bila uhićena i optužena za vještičarenje, a djevojčica Loyse se oporavila jer je nakon nekoliko dana čak pet demona navodno napustilo

¹¹⁵ Isto, 77.

¹¹⁶ Darren Oldridge, *The witchcraft reader* (London: Routledge, 2002), 323.

¹¹⁷ Isto, 53.

¹¹⁸ Schulte, *Man as Witch: Male Witches in Central Europe*, 8.

njezino tijelo. Njezina su priznanja o ugovoru i seksu s đavlom pokrenula val suđenja ljudima s navodnim magijskim moćima, na kraju kojih je 19 osoba optuženo, od čega 17 ubijeno. Bocquet je također bio među njima, uhićen i zatvoren. U trenutku svojeg uhićenja radio je na maloj farmi. Posebna zanimljivost u vezi njega jest povezanost s vukodlacima. Njegov izgled ga je označavao kao vuka: njegovo lice, njegove ruke i noge bile su izgrebane, mislili su od trčanja kroz šikaru šume. Govorili su da je njegovo lice bilo veoma unakaženo te da nije imalo nikakve sličnosti s ljudskim bićem. U ispitivanju je priznao da je bio otpadnik od Boga, podlegao Đavlu te je nekoliko puta bio na sabatu s vješticama.¹¹⁹

Nadalje, zanimljiv slučaj vodi nas u četvrt Ratzeburg, koja se nalazi u pokrajini Schleswig-Holstein i do muškarca po imenu Peter Steffens. Steffens je po zanimanju bio pastir i uhićen je u lipnju 1689. godine. Nekoliko svjedoka ga je optužilo za pjevanje magičnih čarolija i zazivanje zlih duhova. Svi koji su ga optužili, a ujedno i svjedočili protiv njega, priznali su kako su potražili Steffensonovu pomoć. Steffens je bio podvrgnut priličnom stupnju mučenja koje je pretrpio gotovo nepomično. Pod mukama ponovnog mučenja Steffens još uvijek nije priznao, ali je naknadno priznao da je sklopio pakt sa Sotonom i dao mu svoje tijelo i dušu.¹²⁰

Koncept vukodlaka imao je duboke korijene među stanovnicima regije Jura u Franche-Comtéu i lov na vukodlake proizašao je iz potreba seljačkog stanovništva. Kamenovanje Perrenettea Gandillona već je pokazalo da u popularnoj kulturi vukodlaci više nisu bili isključivo muški fenomen.¹²¹ Vukodlacima su se smatrali ljudi koji se nekom magijom preobražavaju u vukove. Pojam životinjske metamorfoze interkulturalan je i jedan je od središnjih mitova čovječanstva. U Europi, kao i drugdje, ovaj koncept nije bio ograničen na određene životinje. Očigledno je da je koncept vukodlaka poznat još od vremena pučke kulture, dok je sam koncept bio raširen u regijama francuskoga govornog područja te je imao negativan predznak. Radilo se o izopćenima, očajnim ljudima koji su izdajom i sudbinom bili prisiljeni protiv svoje volje postati zvijeri ali zadržati ljudsku prirodu i karakteristike.¹²² Opći stav među ljudima onoga vremena bio je da su vukodlaci muškarci. Lokalni su sudovi u Francuskoj 1633. godine optužili prosjaka pod imenom Claude Belacquet da je vukodlak. Bio je optužen za počinjenje brutalnih noćnih nedjela kao vukodlak te su ga na kraju protjerali iz zemlje. Nakon 1590. godine sudovi su razvili koncept vukodlaka kao čarobnjaka i definirali su to kao posebno brutalnu vrstu maleficija. Vukodlaci su (p)ostali simbol zlokobne prijetnje koja predstavlja mračnu i

¹¹⁹ Isto, 12.

¹²⁰ Isto, 12.

¹²¹ Isto, 15.

¹²² Isto, 22.

proždiruću životinju. Franche-Comté je pripadao francuskome govornom području te je uzgoj ovaca bio jedan od glavnih izvora prihoda. Planine, šume, niska gustoća naseljenosti u mnogim područjima teritorija i velik broj ovaca kao idealnog plijena učinilo je pogodnim staništem za divlje životinje, posebice vukove. S obzirom na ove uvjete, to ne čudi da su i suđenja vukodlacima postala dio lova na vještice u Franche-Comté. Pojačani progoni vukodlaka kao i vještica i muške vještice se moraju promatrati zajedno sa slabljenjem gospodarstva od 1590. godine. Naime, svi su vukodlaci su bili muškarci, te se može reći kako su svi vukodlaci tada bili i muške vještice. Vukodlak je jednostavno morao promijeniti ime i živjeti pod krinkom ženske i muške vještice.¹²³

Muške se vještice opisuju pojmovima *maleficus* ili čarobnjak, a bez obzira na spol, svi su prvo bili vještice. Većina ranomodernih slika vještica, primjerice portreti slavnih Albrechta Dürera i Hansa Baldunga Griena, prikazuju i muške vještice. Muške vještice nisu eksplicitno prikazane kao ženske, ali su povezane s određenim osobinama koje su ih implicitno feminizirale. U demonološkim tekstovima nisu prikazani kao da nose žensku odjeću niti da imaju ženske navike. Na temeljnoj razini, smatralo se da su žene bile puno lakovjernije od muškaraca s obzirom da su bile intelektualno slabije, a s obzirom na to da je Đavlu glavni cilj udaljiti ljude od Boga, radije prilazi ženama nego muškarcima.¹²⁴

10. Procedura suđenja vješticama

Kako je spomenuto u prethodnim poglavljima, skup povijesnih okolnosti, literatura vezana uz maleficij, religijske tenzije, zakonodavstvo, glad, neimaština i nesretni događaji, svi ti čimbenici stvorili su opravdanje za progone vještica koji započinju u 15. stoljeću te su u određenim dijelovima Europe trajali sve do kraja 18. stoljeća. Dakako, vješticama se sudilo i prije toga, ali su to većinski bili izdvojeni slučajevi, a ne organizirana akcija.¹²⁵

Naime, suđenje je najčešće počinjalo s time da je osoba optužena za maleficij. Takve su optužbe obično nastajale kao popratna pojava neke vrste neobičnih događaja, primjerice neuspjelih usjeva, iznenadne smrti djeteta ili loših vremenskih uvjeta. Primjerice, u Trieru, kombinacija mnogih različitih prirodnih nepogoda uspjela je uništiti sve osim dvije žetve

¹²³ Isto, 35.

¹²⁴ Apps i Gow, *Male witches in early modern Europe*, 128.

¹²⁵ Golden, *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition*, 1211.

između 1580. i 1599., tijekom čega su se dogodila žestoka suđenja vještica. Vrlo često bi sudovi kaznili kriminalce mučenjem prije njihovog pogubljenja, a u te svrhe bile su korištene razne sprave. Inkvizitori su imali mogućnost suđenja vješticama samo zbog zločina hereze, te se suđenje moralo održati na najjednostavniji i najbrži način.¹²⁶

Postojale su tri moguće metode započinjanja sudskoga postupka. Prva je bila mogućnost podizanja privatne optužbe. Tužitelj prikaže dokaze te samim time pristaje na odgovornost da će, ukoliko ne uspije dokazati da je optužena osoba kriva, morati snositi posljedice. Za drugu metodu je vrijedilo da osoba potpuno anonimno optužuje neku drugu osobu za čarobnjaštvo i ona ne bi odgovarala pred sudom ukoliko se ne dokaže krivnja optužene osobe. Treća, ujedno i posljednja metoda, jest pokretanje postupka temeljeno na glasinama da u nekome mjestu postoji vještica. Ukoliko se utvrdi da je to istina, sudac postupa prema protokolu, a zahtjev za progonom podnosi neka druga osoba.¹²⁷

Nadalje, postupak suđenja započinje javnim apelom koji se postavljao na sam ulaz u crkvu ili gradsku vijećnicu na kojem se pozivaju svi oni koji znaju nekoga čarobnjaka ili vješticu da to ne taje. Prilikom podnošenja izjave osobe u kojoj piše da zna nekoga tko prakticira čarobnjaštvo trebala je biti prisutna osoba koja bi to sve zabilježila i četiri osobe. Ta se izjava mogla podnijeti ili pismeno ili je bilo potrebno vjerodostojno ju izložiti usmeno. Po završetku uzimanja izjave, pokrenuo bi se postupak. Optuženik nije smio imati saznanja oko toga tko je svjedočio protiv njega da mu čarolijama ne bi naštetio. Moralo se utvrditi jesu li optuženik i svjedok u nekoj vrsti osobnog neprijateljstva da bude sigurno kako nije riječ o kleveti i neistinitom svjedočenju. Za velik broj slučajeva se radi o dva svjedoka koji su imali potpuno istu priču u glavnini slučaja za koje se sumnjiči optuženu osobu, ali protiv njega se nije odmah vodio sudski proces. Za tu optuženu osobu se prvo određuje period čišćenja koji je nalagao da se mora pred svima odreći hereze. Rijetko su vlasti bile inicijatori progona, bez ikakve suradnje naroda. Naime, za suđenje je bilo potrebno priložiti dokaze koje su mogle dati samo navodne žrtve zlog maleficija, a ostatak naroda bi trebao potvrditi navodno sumnjivo ponašanje i reputaciju osumnjičene osobe.¹²⁸

Usvajanje nove definicije čarobnjaštva koja je sadržavala segmente ugovora s vragom, *maleficija*, sabata i seksualnog odnosa s vragom dovelo je do masovnih progona u određenim regijama i lavinu suđenja. Što se tiče tužitelja i branitelja, optuženik je imao pravo tražiti

¹²⁶ Institoris i Sprenger, *Malleus maleficarum: Malj za vještice*, 334.

¹²⁷ Isto, 80.

¹²⁸ Golden, *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition*, 1212.

branitelja, ali ga nije on mogao izabrati sam već bi mu bio dodijeljen. Branitelj ne zna tko su svjedoci u njegovu slučaju, ali zna od čega se sastoje njihovi iskazi. Branitelj se mora voditi istinom, nikako se nije smio služiti lažnim dokumentima niti pozivati lažne svjedoke. S druge strane, tužitelju je u većini slučajeva pošlo za rukom dokazivanje sumnje da je optužena osoba zaista vještica što je bilo više nego dovoljno da se krene s torturom. Tužitelj se najčešće pojavljuje bez ikakvih konkretnih dokaza i sudac je dužan prvo predložiti tužitelju odbacivanje svojeg prijedloga. Ako su prisutni čvrsti dokazi protiv optužene osobe, a on je prilikom davanja iskaza neuvjerljiv, postoji velika mogućnost da će sudac donijeti odluku o pokretanju torturalnog ispitivanja, ne bi li se izvuklo priznanje. Kada je riječ o torturi, stavljanjem optuženika na torturu, njegova je sudbina bila odlučena jer je velik broj optuženih tijekom torture priznao apsolutno sve zločine ili umro u velikoj patnji. Prije provedbe torture pokušalo se doći do priznanja optuženog na način da bi je zastrašili pokazivanjem sprava za mučenje. Tortura se koristila za dobivanje priznanja, ali je priznanje dano na torturi smatrano nevažecim jer je vještica morala opetovano potvrditi dani torturalni iskaz. Čak je postojao i zakonski rok u trajanju od jednog dana koji je morao proći između prestanka torture i potvrde iskaza danih na torturi. No, iz nekih sudskih zapisa vidi se da se rok od 24 sata nije poštovao, nego su od vještica odmah nakon skidanja sa sprava za mučenje zatražili potvrdu danih iskaza koje su one u većini slučajeva momentalno učinile.¹²⁹

Na kraju razdoblja zatvora, odnosno držanja osobe u neznanju, ukoliko optužena osoba i dalje stoji pri tome da nije činila maleficij, izložila bi se torturi. Ta tortura trebala je biti blaga i bez ozljeđivanja koja bi rezultirala boli.¹³⁰ Prije samog početka postupka torture optuženik je morao maknuti sa sebe svu odjeću. Ako je žena u pitanju, u ćeliji bi ju dočekale žene koje bi joj pomogle ukloniti odjeću i odmah vidjeti skriva li nešto od čarobnjačkih oruđa u svojoj odjeći. Proces ispitivanja bio je veoma stresan i dugotrajan, tijekom njega je optužena osoba morala izdržati dugotrajni zatvor, intimne preglede, fizičko i psihičko zlostavljanje.¹³¹

Po završetku potvrđivanja iskaza kojega bi ispitivana osoba dala i potvrdila na torturalnom ispitivanju, presuda bi bila donesena te bi sam ishod presude ujedno označio i završetak čitavog procesa. Ali, ukoliko bi došlo do toga da se iskaz povukao, to je samo značilo ponovno korištenje torture, ali i tu je bilo određeno pravilo. Naime, vješticu se nije moglo ponovno

¹²⁹ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 266.

¹³⁰ Isto, 252.

¹³¹ Jonathan B. Durrant, *Witchcraft, Gender and Society in Early Modern Germany* (Boston: Brill, 2007), 250.

mučiti ukoliko se nisu pronašli neki novi i neviđeni dokazi. Vještica je bila već stvarno osuđena na lomaču onog trenutka kad su se suci odlučili staviti je na torturu.¹³²

11. Terminologija procesa i sprave za mučenje

Članovi gradskog suda bili su voditelji procesa i istrage, u većini slučajeva je to bio jedan gradski senator, gradski kapetan i gradski bilježnik. Među onima koji se nalaze na suđenju bili su i *fiscus* (odvjetnik tužitelj), *procurator* (odvjetnik, branitelj), *porkulab* (upravitelj gradske tamnice) te *dijak* (obrazovana i pismena osoba), uglavnom zapisničar na procesima koji je imao zadatak vođenja čitavog procesa. Kada je riječ o raznim metodama mučenja i smaknuća, vidljiva je visoka razina domišljatosti kod izuma instrumenata i oblika mučenja. Prije same potrage za đavoljim pečatom na tijelu optužene osobe, krvnik je uz suradnju svojih pomoćnika, pokušao doći do priznanja zločina nagovaranjem da priznaju. Prvo ih je pokušao nagovoriti razgovorom, ali kad to ne bi donijelo rezultate, počinjao bi s pokazivanjem sprava za mučenje.¹³³ Pokušavao je zastrašivanjem iznuditi priznanje, ali to obično nije rezultiralo željenim ishodom. Korištene sprave moguće je grupirati na mnoge načine. Mučenja koja rezultiraju vidljivim tragom na tijelu te ona koja ne ostavljaju nikakav trag, mučenja koja uzrokuju krvarenje i ona koja ne uzrokuju, fizičko zlostavljanje naspram psihološkog mučenja, mučenje koje se upotrebljavalo za dobivanje informacije i mučenje koje je imalo za cilj dodatno kazniti osobu pri čemu bi ona najčešće umrla. Neki od najpoznatijih pokusa pomoću kojih se moglo utvrditi je li optužena vještica ili ne, bili su pokusi s vagom, nosom, iglom, suzama te hladnom vodom. Postojalo je uvriježeno mišljenje kako vještice nemaju puno kilograma te da zbog toga mogu letjeti, a samo se vaganje obavljalo u prisustvu komisije od dva gradska vijećnika, pisara i čovjeka koji bi ju izvagao.¹³⁴ Optužena bi platila općinsku taksu, potpuno se skinula i stala na vagu. Kada bi vaganje završilo, bila bi joj uručena potvrda na kojoj je pisalo kako je prešla prag sumnjive težine te bi bila proglašena nevinom. Nadalje, treba spomenuti ligaturu *manuum a tergo*, odnosno vezivanje ruku, pri čemu bi se zapešća stezala i istežala konopcem čiji je jedan kraj bio privezan za kariku na zidu ili podu, dok se drugi nalazio u krvnikovoj ruci, i on ga je vukao. Koloturi (Prilog 10.) su bili sprava u kojoj su ruke vezane iza leđa nekakvim konopcem, a konopac oko gležnjeva je vezan uz uže kolotura na stropu. Što bi se više natezao konop, to je tijelo sve više visjelo u zraku. Nekada su o noge vezali i kamene

¹³² Bayer, *Ugovor s đavlom*, 189.

¹³³ Tkalčić, *Parnice proti vješticam u Hrvatskoj*, 110.

¹³⁴ Isto, 78.

ili željezne utege, a tijelo bi lagano podizali u zrak, pa odmah brzo puštali na pod. Mučenje korištenjem kolotura spadalo je u jedno od najgorih i najtežih tortura. Ono što je neizostavno za spomenuti kada je riječ o pokusima jest s pokus s iglom. Naime, vjerovalo se da osoba koja je stupila u vještiju družbu i sklopila ugovor s vragom sigurno ima i neko vidljivo obilježje na koži. Taj Đavolji pečat davao je, prema nekima, vješticama nadnaravnu moć da mogu podnijeti apsolutno sve moguće torture, čak i one koje bi nekome bile neizdržive. Da bi pronašli pečat, okrivljenoj osobi bi se brijali i uklanjali svi dlakavi dijelovi tijela, uključujući i kosu. Za vrijeme traženja pečata na tijelu, prostorija u kojem su se nalazili prije toga prskao se svetom vodom jer se smatralo kako je vrag prisutan pri samim torturama. Kada bi krvnik pronašao vražji pečat na tijelu vještice, u njega bi zabio iglu i ukoliko iz tog pečata ne bi krenula krv, optužena je smatrana vješticom. A ukoliko bi to mjesto odmah počelo krvariti, smatrala bi se nedužnom.¹³⁵

Jedna od najpoznatijih sprava za mučenje svakako je bila španjolska čizma (Prilog 11.). Ona je sadržavala dvije željezne sare iznutra obavijene čavličima koje bi se stavljale oko koljena i potkoljenica osobe koju se mučilo, a potom stiskale vijcima. Nadalje, palčenica (Prilog 12.) ili *compresio pollicum* je bila sprava koja se sastojala od dvije metalne pločice, koje su unutra bile prekrivene čavličima koje su se uz pomoć vijaka stezale pri čemu su kidale meso i kosti na palčevima ruku. Nekad se uz to sve još mogao i koristiti čekić, kojim bi se još dodatno udaralo.¹³⁶ Treba svakako spomenuti i mučenje prisilnom nesanicom, ili *tormentum insomniae*, a to je bila najučinkovitija metoda za čarobnjake. Ovu metodu su većinski upotrebljavali oni humaniji suci jer ni na koji način nije ozljeđivala tijelo, a sastojala se od toga da se žrtva morala držati budnom minimalno 40 sati, možda čak i duže.¹³⁷ Također, bila je izrazito učinkovita jer je rezultirala oblikom ispiranja mozga i rijetko tko je to mogao izdržati bez priznanja. Još je bitno za spomenuti i spravu *equuleus*, odnosno konjić, koji je služio za istezanje i smatrao se jednim od najgorih oblika torture, a moglo se služiti raznim vrstama utega. Tu je i vještija stolica, koja se sastojala od velike i čvrste stolice te je bila prekrivena oštrim klinovima: mjesto za sjesti, rukohvat, naslon i podnožje. Žena bi morala sjesti na stolicu te bi ju čvrsto vezali kožnim remenjem.¹³⁸

Torture i općenito istražni procesi su bili toliko neizdrživi da je velik broj optuženih žena priznavao spolni odnos sa Đavlom. On bi se navodno prikazivao u tijelu njihova muža. Žene

¹³⁵ Isto, 80.

¹³⁶ Tkalčić, *Parnice proti vješticama u Hrvatskoj*, 35.

¹³⁷ Levack, *The witch-hunt in early modern Europe*, 86.

¹³⁸ Ivan Krstitelj Tkalčić, *Izprave o progonu vještica u Hrvatskoj* (Zagreb: Starine Jugoslavenske akademija znanosti i umjetnosti 25, 1892), 35.

su govorele da su znale uočiti razliku kada imaju seksualni odnos s mužem, a kad sa Đavlom. Tvrdile su da su znale prepoznati seksualni odnos sa Đavlom jer su njegov spolni organ i sjemena tekućina uvijek bili hladni.¹³⁹

11.1. Završetak suđenja ili procesa

Velik broj onih koji je bio optužen, umro je za vrijeme trajanja torture ili netom nakon nje. Također, nisu se pridržavali pravila koje nalaže da nakon završetka torture treba proći minimalno 24 sata da bi se optuženu osobu moglo iznova ispitati. Suci bi odmah po završetku torture krenuli s ispitivanjem.¹⁴⁰ Tijekom jakih bolova koje su optuženici zasigurno osjećali, stanja šoka i izrazito lošeg psihičkog stanja, pričali su nevjerojatne priče o svemu što su radili kao čarobnjaci, kako su se sastajali s drugim vješticama, seksualnom odnosu sa Đavlom i ostalim djelima koja su im se predbacivala. Vještice su znale potvrditi da je Đavao dolazio općiti s njima u raznim stanjima, ali najčešće u liku muškarca koji im je bio poznat.¹⁴¹

Treba spomenuti i termin otpuštenje ispod suđenja, jer je on veoma važan za kraj suđenja vješticama. Naime, on se upotrebljava za sve one koje su ipak uspjele dobiti oslobađajuću presudu. Morale su zajamčiti da više neće prakticirati čarobnjaštvo i da će se javiti na svaki mogući poziv vezan uz neku buduću istragu.¹⁴² One vještice koje to nisu uspjele, ili su osuđene na smrt ili su umrle za vrijeme torture. Ukoliko bi se dogodilo da je neka vještica oslobođena, njezin bi život svakako bio uništen jer su ju svi doživljavali kao vješticu. Većinom su bile spaljivane ili pogubljene. Paljenje se izvršavalo na način da bi vještici prvo odrubili glavu, a ostatak njezinog tijela bio bi zapaljen na lomači. Kada bi došlo do paljenja na lomači, to se događalo javno, pretvarajući to sve u jedan veliki spektakl.¹⁴³

12. Kraj progona

Vjeronanja u vještice su bila na jakom udaru, ali i u opadanju na samom početku 17. stoljeća prije razvoja i rasta onoga što se danas naziva moderni znanstveni stav.¹⁴⁴ Stavovi anglikanaca

¹³⁹ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 217.

¹⁴⁰ Isto, 8.

¹⁴¹ Michelet, *Vještica*, 326.

¹⁴² Bayer, *Ugovor s đavlom*, 220.

¹⁴³ Lesson, *Witch trial*, 2074.

¹⁴⁴ Richard Olson, „Duhovi, vještice i znanost: Zbog čega je razvoj znanosti poticao vjeru u nadnaravno u Engleskoj 17. stoljeća“, u *Lucius: zbornik radova Društva studenata povijesti Ivan Lučić Lucius*, ur. Tomislav Popić (Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004), 313.

o čaranju i opsjednutosti đavlom u ranom 17. stoljeću, na primjer, prvenstveno su bili oblikovani postojećom medicinskom literaturom, a bili su odgovor europskoj katoličkoj propagandi i velikom broju slučajeva kojima su engleski i isusovački svećenik Wiliam Weston i puritanski propovjednik John Darell tvrdili da su istjerali demone iz brojne opsjednute djece u razdoblju između 1585. i 1598. godine.¹⁴⁵

Što se tiče austrijskih zemalja, carici Mariji Tereziji (1717. – 1780.) se pripisuju zasluge da je ukinula progone, u Habsburškoj monarhiji, kao i u samoj Hrvatskoj. Do prestanka progona nije došlo odjednom, već polako i postupno, ali svakako je ona na to ima veliki utjecaj. Naime, kako je vremenom napredovala znanost, razni filozofi počinju tvrditi kako je potrebno uvesti velike mjere opreza prije nego što se nekoga optuži da je čarobnjak ili vještica. Nadalje, same vlasti su došle do shvaćanja kako je potrebno biti kritičan u vezi kaznenog postupka i biti humaniji u postupanju prema optuženima. Počinje se posvećivati velika pažnja kažnjavanju nevinih i opreznost u optuživanju. S vremenom, znanost i promjena načina razmišljanja doveli su do smanjivanja progona vještica i čarobnjaka. Zadnji dokumentirani slučajevi dogodili su se u 18. stoljeću, kada konačno progoni i završavaju.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Isto, 315.

¹⁴⁶ Bayer, *Ugovor s đavlom*, 305.

13. Zaključak

Magija i vjerovanje u nadnaravne sile fenomen su koji postoji već od samih početaka čovjeka i čovjekove povijesti. Pojam čarobnjaštva i čarolije se mijenjao kroz vrijeme, ali većinom se može govoriti o dobrome i lošem čarobnjaštvu. U kontekstu magije, neizostavno je spomenuti religiju i reći kako je i ona imala velikog utjecaja na progone čarobnjaka i suzbijanje mišljenja koje je bilo različito od onoga koje je nalogala Crkva. Također, važno je za zaključiti kako je odluka da se hereza mora suzbiti pokrenula niz događaja koji će utjecati na općenitu psihozu ljudi i njihove stavove o hereticima, odnosno čarobnjacima. Treba svakako spomenuti i odgovornost države, koja je sve te progone potvrđivala i podržavala. Gdje je središnja vlast bila slabija, odnosno manje sposobna u provođenju vladavine prava, došlo je do intenzivnog suđenja vješticama.

Kada je riječ o spolu, vještičarenje na europskoj razini nije nužno bilo rodno povezano, a vještičja je paradigma bila primjenjiva i na muškarce, pogotovo u Skandinaviji i na Islandu. Progon je bio manje specifičan po spolu u Španjolskoj i većem dijelu Italije, gdje su nesvjetovni (vjerski) inkvizicijski sudovi kontrolirali progone vještica i gdje je koncept vještičarenja bio posve razvijen.

Prve godine 17. stoljeća donijele su veliki zaokret u progonu vještica. Naime, tada se donosi odluka da se tortura upotrebljava kao jedini način otkrivanja istine, tj. priznanja zločina izvođenja čarobnjačkih čini. Primjena torture nadomjestila je sve ostale načine dobivanja priznanja kao što je, primjerice, bilo zaklinjanje na prestanak vršenja čarobnjačkih djela. Važno je za naglasiti kako je veliki broj onih koji su spaljeni, bio pod velikim pritiskom te su priznavali i ono što nije bila istina. Žene koje su bile prozване vješticama su u puno slučajeva bile mete lažnog svjedočenja, zavisti, mržnje te raznih predrasuda koje su ih dovele do bolnih tortura, neljudskih zatvaranja te spaljivanja na lomači ili vješanja.

I žene i muškarci su imali mogućnost biti optuženi za zločin maleficija, ali zbog društvenih i kulturnih normi i očekivanja optuživane su bile isključivo žene, posebice one starije i udovice. Nepogodan položaj žena srednjovjekovnoga društva doveo je do toga da su žene u otprilike 70% svih slučajeva bile optuživane za vještičarenje i sklapanje ugovora sa Sotonom. Svakako je potrebno istaknuti kako muške vještice na određeni način pružaju razumijevanje odnosa između muškosti, ženstvenosti, kao i samoga rodnog određenja vještičarenja. Iako je vidljivo

kako su u određenim regijama u Europi ženske vještice bile u puno većoj mjeri optuživane i progonjene, mučeni i optuživani muškarci se nikako ne bi smjeli ignorirati ili isključiti.

Velik broj progona dogodio se u zemljama njemačkoga govornog područja, budući da je ondje jačao sukob protestanata i katolika dok, primjerice, zemlje koje su u sebi bile duboko katoličke, poput Irske ili Španjolske, nisu iskusile toliko jake progone. Progonjeni su bili svi koji su se pokušali na bilo koji način suprotstaviti vladajućima, koji su nekome smetali ili koji su bili drugačiji od onoga kako se smatralo da se treba živjeti. Procesuirani su i muškarci i žene, a muškarci su bili velika većina procesuiranih na Islandu i u Skandinaviji.

Muškarci koji su bili optuženi za zločin vještičarenja većinom su pripadali srednjem sloju društva, imali obitelj i ni po čemu se nisu previše isticali. Ipak, i ovdje je potrebno napraviti određenu distinkciju s obzirom da opis optuživanih muških vještica varira od regije do regije. Negdje su to bili muškarci ranije navedenog opisa, dok su negdje bili optuživani oni muškarci s dna društvene ljestvice, skitnice ili prosjaci. Teorijski gledano, nemali broj muškaraca optuženih za *maleficij* bili su oni koji su prisustvovali sabatu, imali spolni odnos s vragom i krali hostiju. Ono što je izrazito drugačije u odnosu na žene koje se sumnjalo da su vještice jest da su ti muškarci bili redom mlađi muškarci, koji su živjeli mirnim i obiteljskim životom, u odnosu na žene koje su većinom bile starije i na marginama društva. Zanimljiv aspekt fenomena muških vještica svakako je i koncept vukodlaka, koji je zanimljiv zbog široko raširene ideje o mogućnosti preobrazbe čovjeka u vuka. S tim u vezi, smatralo se kako su neki muškarci imali sposobnost preobražavanja u vukove, te da su tek naknadno postali muške vještice.

Optuženi koji su preživjeli suđenja ostali su živjeti unutar svoje zajednice, ali su bili stigmatizirani i u stalnom strahu da bi opet mogli biti optuženi. S vremenom se počela pojavljivati kritika učenjaka spram masovnih progona, i kako se mijenjao i unaprjeđivao ženski položaj u društvu, tako je i padao broj progona dok u konačnici nisu nestali. Ipak, i dalje postoji vjerovanje da su neke žene bile vještice. Za što uspješnije istraživanje o vješticama potrebno je osporiti kako su progoni vještica bili samo i jedino progoni žena. Zaključno, da bismo dobili kompletnu sliku progona vještica, neizostavno je analizirati i muške i ženske žrtve progona, odnosno pokušati shvatiti zašto je u nekim regijama bila većina optuženih žena, a zašto muškaraca.

14. Literatura

1. Apps, Lara, Gow, Andrew. *Male witches in early modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2003.
2. Baigent, Michael, Leigh, Richard. *Inkvizicija*. Zagreb: Stari grad, 2002.
3. Bailey, Michael. *Historical dictionary of witchcraft*. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow Press, Inc 2003.
4. Bayer, Vladimir. *Ugovor s đavlom*. Zagreb: Informator, 1982.
5. Bever, Edward. *The Realities of Witchcraft and Popular Magic in Early Modern Europe: Culture, Cognition, and Everyday Life*. New York: Macmillan Distribution Ltd., 2008.
6. Broedel, Hans Peter. *The Malleus Maleficarum and the Construction of Witchcraft Theology and Popular Belief*. Manchester i New York: Manchester University Press, 2003.
7. Clark, Stuart. *Thinking with demons*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
8. Čiča, Zoran. *Vilenica i vilenjak: sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2002.
9. Durrant, B. Jonathan. *Witchcraft, Gender and Society in Early Modern Germany*. Boston: Brill, 2007.
10. *Encyclopedia of Witchcraft: The Western Tradition*. Urednik Richard Golden, Santa Barbara: ABC-Clio, 2006.
11. Hruškovec, Tomislav. *Đavlu zapisane: o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj*. Zagreb: Imprime, 1998.
12. Institoris, Heinrich, Sprenger, Jacob. *Malleus maleficarum: malj koji ubija vještice*. Zagreb: Stari grad, 2006.
13. Jedin, Hubert. *Velika povijest crkve: Srednjovjekovna crkva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1993.
14. Lea, Henry Charles. *A History of the Inquisition of Spain: vol. 1*. New York: The Macmillan Company, 1906.
15. Leeson, T. Peter. „Witch trials”. *The Economic Journal*, 128 (August), 2066-2105. Oxford, 2017.
16. Levack, Brian P. *The witch-hunt in early modern Europe*. New York: Longman, 1995.
17. Lucka, Emil. *Torquemeada i inkvizicija u Španjolskoj*. Zagreb: Novo pokoljenje, 1951.

18. Krmpotić, Pavao. „Kazneni postupak prema srednjovjekovnom statutarnom pravu Dubrovačke Republike”. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 40, br. 83: 85.-104., 2006.
19. Michelet, Jules. *Vještica*. Zagreb: Slovo, 2003.
20. Oldridge, Darren. *The witchcraft reader*. Routledge: London, 2002.
21. Olson, Richard. „Duhovi, vještice i znanost: Zbog čega je razvoj znanosti poticao vjeru u nadnaravno u Engleskoj 17. stoljeća?” U *Lucius: zbornik radova Društva studenata povijesti Ivan Lučić Lucius*, uredio Tomislav Popić. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2004.
22. Petrić, Hrvoje. „Inkvizicija”. U *Meridijani*. Urednica Petra Somek, 60-62. Zagreb: Meridijani, 2002./2003.
23. Roper, Lyndal Anne. „Witchcraft and the Western Imagination“, *Transaction of the Royal Historical Society (Sixth Series)*, br. 16., 117-141. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
24. Rowlands, Alison. *Witchcraft and Masculinities in Early Modern Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009.
25. Schulte, Rolf. *Man as witch: Male Witches in Central Europe*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009.
26. Tkalčić, Ivan Krstitelj. *Parnice proti vješticah u Hrvatskoj*. Zagreb: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 103, 1891.
27. Tkalčić, Ivan Krstitelj. *Izprave o progonu vješticah u Hrvatskoj*. Zagreb: Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 25, 1892.
28. Tomić, Draženko. *Inkvizicija: nastanak, razvoj i povijesno značenje*. Zagreb: Teovizija, 2004.

Online izvori

1. Artuković, Mira. „Progoni vještica u Europi u srednjem vijeku i ranom novovjekovlju s osvrtom na Hrvatsku“. Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2016. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A778>
2. Bubalo, Anja. „Suđenja i progoni vještica na temelju knjige ‘Malleus maleficarum‘. Završni rad, Sveučilište u Zagrebu, 2018. Pristup ostvaren 9. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A1677>
3. Čapo-Milenić, Leontin. „Inkvizicija u Zapadnoj Europi od 12. do 19. stoljeća“. Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2012. Pristup ostvaren 9. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A1677>
4. Čupić, Ana. „Progoni vještica u Hrvatskoj“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2018. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A1704>
5. Deže, Anabela. „Progon vještica u srednjem vijeku“. Završni rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2021. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A5687>
6. Jovanović, Kosana i Trstenjak, Julija. „Incantatrix, višćica, čarobnica, vražarica, čarnica - percepcija vještica u srednjemu i ranome novom vijeku“. *Croatica Christiana periodica*, Vol. 42 No. 81 (2018), 55-80. Pristup ostvaren: 10. 2. 2024., <https://hrcak.srce.hr/file/317695>
7. Hajdinjak, Tanja. „Progon vještica“. Diplomski rad, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2017. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/unipu%3A1665>
8. „Hereza“, *Hrvatska enciklopedija*; pristup ostvaren: 25. 3. 2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/hereza>
9. Manola Čoholić, Nina. „Formicarius i Malleus Maleficarum – Mizoginija u kasnom srednjem vijeku kroz aspekta progona vještica“. Diplomski rad, Sveučilište u Rijeci, 2023. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffri%3A3876>
10. Ruk, Martina. „Progon vještica u Hrvatskoj“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2019. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A2156>
11. „Vještica“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. Pristupljeno 25. 2. 2024. <https://enciklopedija.hr/clanak/vjestica>
12. Vonić, Maja. „Nova vjerska povijest – na primjeru odnosa prema vješticama u Europi od 15. do 17. stoljeća“. Diplomski rad, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, 2011. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://zir.nsk.hr/islandora/object/ffos%3A2843>

13. Vukelić, Deniver „Utjecaj Katoličke crkve na svjetovne progone vještica u Zagrebu u ranom novom vijeku“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest, vol.41.* (2009): 201-208. Pristup ostvaren 15. 3. 2024., <https://hrcak.srce.hr/49233>
14. Vukelić, Deniver. „Svjetovna suđenja i progoni zbog čarobnjaštva i hereze te progoni vještica u Zagrebu i okolici tijekom ranog novog vijeka“. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2009. Pristup ostvaren 8. 2. 2024., <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/ocjenski-rad/371323>

15. Prilozi

Prilog 1. Papa Inocent IV.

Prilog 2. Dominic de Guzman, utemeljitelj Dominikanskog reda

Prilog 3. Geografski prikaz Španjolske u 15. stoljeću

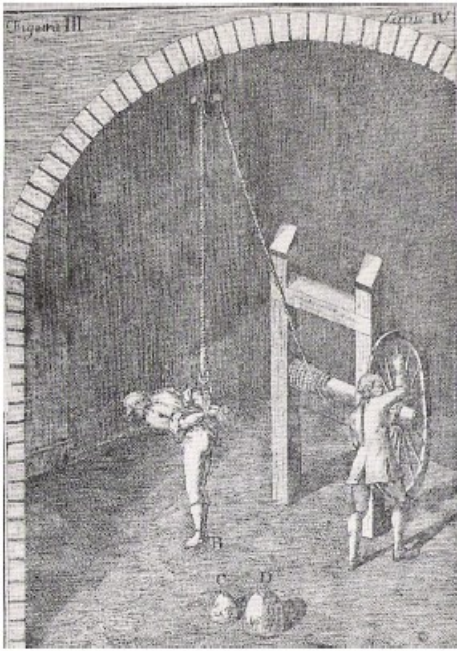
Prilog 4. Tomas de Torquemada

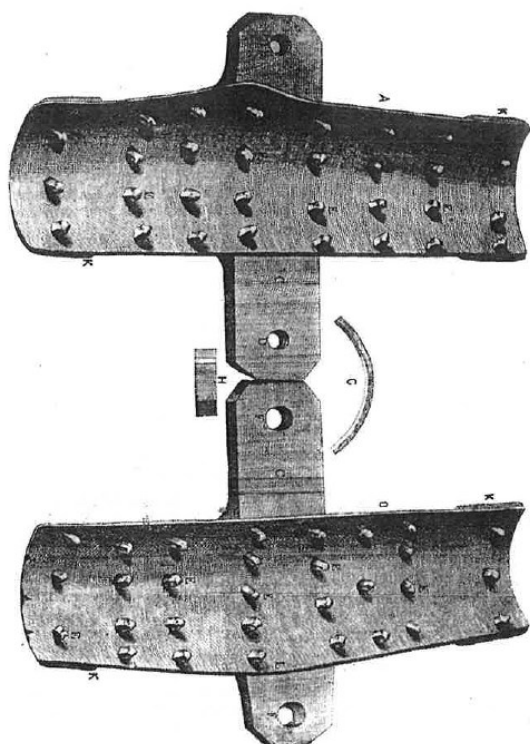
Prilog 5. Primjer noćnog sastanka i susreta s Đavlom

Prilog 6. Sklapanje ugovora s Đavlom te gaženje križa

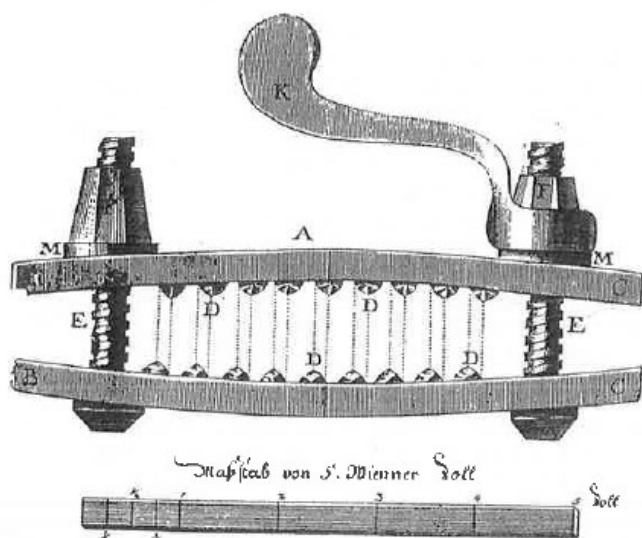

Prilog 7. Koloturi

Sl. 10. Zakon o sud. kaz. post. Marije Terezije od 1768. god.
španjolska čizma (praška tortura) (v. bilj. 24,
na str. 202. ove knjige)

Prilog 8. Španjolska čizma

Prilog 9. Palčenica

15.1. Popis priloga

1. Prilog 1. Papa Innocent IV. Pristup ostvaren 21.2.2024., <https://www.britannica.com/biography/Innocent-IV>
2. Prilog 2. Dominik de Guzman. Pristup ostvaren 20.2.2024., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/dominik-sv>
3. Prilog 3. Geografski prikaz Španjolske u 15. stoljeću. Pristup ostvaren 20.2.2024., <https://www.thecollector.com/what-was-the-spanish-inquisition/>
4. Prilog 4. Tomas de Torquemada. Pristup ostvaren 20.2.2024., <https://www.britannica.com/biography/Tomas-de-Torquemada>
5. Prilog 5. Primjer noćnog sastanka i susreta s Đavlom. Lara Apps i Andrew Gow. *Male witches in Early Modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2003.
6. Prilog 6. Lara Apps i Andrew Gow. *Male witches in Early Modern Europe*. Manchester: Manchester University Press, 2003.
7. Prilog 7. Koloturi. Vladimir Bayer. *Ugovor s đavlom*. Zagreb: Informator, 1982.
8. Prilog 8. Španjolska čizma. Vladimir Bayer. *Ugovor s đavlom*. Zagreb: Informator, 1982.
9. Prilog 9. Palčenica. Vladimir Bayer. *Ugovor s đavlom*. Zagreb: Informator, 1982.